

## ЗЪ НАРОДНІХЪ УСТЪ.

### III.

#### **Вчи лінивого не молотомъ, а голодомъ.**

Багатому хазяїну пославъ Богъ чи-мало діточокъ. Всі жъ покїрни, трудїїці, помагають батькові й матері у всїкій роботї; одна тільки дочка (Палажкою звали) удалась така лінива! тільки й роботи їй, що сидїть згорнўвши ручки. Ні на сорочку собі не напряде, ні води не принесе, ні корови не відоїть. А дівка жъ така — глянуть на неї, здаєся за двохъ зробиць — висока, гладка, и зъ виду — не взявъ її врагъ — чорнийвенька, хороша — прехороша!

Може бъ вона и не була така лінива, колибъ батько й мати, на лихо їй, такъ въ неї не кохались. Ніколи було не палають — не то щобъ вдарить — ліниву дитину.

— Донечко моя! — було почне батько: — чомъ ти нічого не робишь?... Яка жъ зъ тебе хазійка буде?... Та тебе жъ ніхто не візьме за себе. Кому треба такъ паньску пиху, якъ ти? Чи не соромъ тобі дармо хлїбъ їсти?

То мати заразъ и заступаєтця.

— Годї тобі, скаже, — гримать на дитину! Якъ до чого прийдеця, то буде зъ неї и хазійка... Аджежъ не чужий хлїбъ їсть, а нашъ.

Вже й подруженьки Палажчини повиходили заміжъ, а до неї и старостівъ не засилають, хочъ така дівчина, кажуть, що кращої въ селі нема: біла, повна, тіло ніжне, — якъ панночка! бо нічого не робить: не печетця на сонні, не мєрзне й на морозі.



Дунавъ, старий, дунавъ, що ёму на світі робить зъ лінійвою дочкою, та й каже:

— Якъ би знайшовся такий чоловікъ, щобъ не бїттемъ, а поважнимъ словомъ, зробивъ зъ неї роботящу молодіщю, то я-бъ зъ нею віддавъ би ёму третїну всі худоби, що маю.

Знайшовся такий чоловікъ зъ дрўгого села; прийшовъ до Палажкиного батька, и сїна зъ собою привізъ. Знатний парень, дівчинї підъ пару.

— Віддай, каже, — твою дочку за мого сїна, то побачимъ, якъ зъ неї буде невсипуща хазийка.

— Добре, каже батько, — віддамъ; и зъ нею, якъ сказавъ, третїну худоби; тільки гляді, щобъ не били мої дитини...

— И пальцемъ, каже чоловікъ, — до неї не доторкнѣсь!

Одружили Палажку зъ парубкомъ, и, добре погулявши на весіллі, свекоръ забравъ молодїхъ и повізъ до себе. На другий день вся семья прокинулася раненько и кожний принявся за роботу, а Палажка довго ще ворочалась зъ боку на бікъ, поки не обридло лежати, а далі встала, сїла собі біля віконця та й поглядає на вулицю, и радабъ то, раденька, що її ніхто не сїлує до роботи. Къ обїду зїбралась вся сїмья; поставили на столъ борщъ; отъ, свекоръ и пита:

— А хто що робивъ?

Всїмїй, хто що робивъ, розкаже, а Палажка мовчить.

— А ти, невістко, що робила? пита свекоръ.

— Нічого не робила, одвітила Палажка, — и звичаю того не маю, щобъ робить.

— Якъ нічого не робила, то нічого и не їстимешъ: и у насъ нема звичаю дармо годувать лїжнівъ!

Тако сердешна цілїсенький день не ївши и сидїла: нема, ба-чте, рїдної неньки; нікому було и шматочокъ хлїбця дати неббзі.

На другий день, сидїла, сидїла, а далі згадала, що тўтечка, якъ не поробишъ, то ї їсти не дадуть, — вхопїла відра и принесла водї. Якъ посїдали обїдять, зновъ свекоръ пита:

— А хто що робивъ?

— Всї робили, одвітує свекрўха.

— А невістка?

— Вона водї принесла.

— Дайте жъ їй кўхлїгъ водї.



Віпила той кўхликъ небога, поплакала, пожурилась и зновъ голодує.

На третій день Палажка принесла води, и якъ свекруха побралась біля печі, то вона помогла їй вимішати кашу.

— А хто що робивъ? пита свекоръ сідючи обідати.

— Всі робили, одвітує свекруха;—а невістка и води принесла, и кашу вимішувала.

— Дайте жъ їй грудочку каші.

Не наїлась Палажка тїєю грудочкою. Нічого робить; якъ кажуть: голодъ — не тітка, не нагодує. Отъ вона годі вже сидить, згорнувши рўчки; потрощку, потрощку, та й стала така жъ роботяща, якъ и всі. Минувъ тиждень и другий; отъ Палажчина мати и каже своєму чоловікові:

— Що-то дієтця зъ нашою дитиною? Може, вона кулаками слези втирає; може, її товчуть и бьють нещасливу?... Запротірили ажъ у друге село, та й досі вісточки объ неї не маємо. Хочъ би ти, чоловіче, навідався до неї.

У неділю пішовъ старій до своєї дочкі. Приходить — нема нікого: вся семья пішла до церкви, тільки одна Палажка осталась и пораетця біля печі.

— А що, донечко, пита старій, — якъ тобі живієтця?

— Добре, тату, одвітує Палажка, — спасібі Бóгу й лю́дямъ.

— Не бьють тебе?

— Ні, не бьють.

— Спасібі їмъ! каже старій, перехрестившись.

Сівъ батько на лаву, та й дивитця на свою дочку, а вона такъ тимъ рогачемъ орудує! то горшкі переставля, то жару підгребе, то вибіжить зъ хати, дровецъ врубать, то вхопить відра и збігає за водою. Що се зъ нею сталося? думає старій: очамъ своїмъ віри не йме. То було и до печі близько не підійде, а те перечки — глянъ, яка роботяща стала!

Ажъ ось повертаютьця зъ церкви свекоръ зъ жінкою, зъ дітьми, а Палажка якъ ухопить шкуратокъ та батькові въ рўки:

— Мніть, тату, каже, — атó тутечки такі гаспедьски люде, що якъ хто нічого не робить, то вони їмъ и шматка хліба не дадуть!

Батько узавъ той шкуратокъ та й мене, а тутъ війшовъ у хату свекоръ зъ жінкою и зъ дітьми.

— Здоровъ бувъ, свате! каже свекоръ, — а що се ти робишъ?



— Шкуратокъ мну, каже старій, усміхаючись, — щобъ не гулять, бо дочка міні сказала, що тутъ такі люде чудні, що якъ хто нічого не робить, то ёму й шматочка хліба не дадуть.

— Э, въ насъ такъ, свате! каже свёкоръ, глинувши на невістку. — Не збрехала твоя дочка. Бачъ, яка стала роботяща! Теперечки давай, якъ обіцавъ, третину, бо й пальцемъ я до неї не доторкнувся.

— Якъ же ви її навчили? пита батько.

— А такъ: *вчи дитинного не молотомъ, а вчи молодомъ.*

#### IV.

### Не впусти рака зъ рота.

Летіла ворона по-надъ моремъ; дивитця—лізе ракъ. Вона хапъ ёго, та й понесла черезъ лиманъ у лісь, щобъ, сівши де-небудь на гіллі, гарненько поспідать. Бачить ракъ, що приходитця пронасти, и каже вороні:

— Эй, вороно, вороно! знавъ я твого батька и твою матір: славні люде були!

— Угу, одвітје ворона, не розявляючи рота.

— И братівъ и сестеръ твоіхъ знавъ, каже ракъ:—що за добрі люде!

— Угу, гугниъ ворона, а рака кріпенько держить.

— Та вже хочъ вони и гарні люде, каже ракъ, — а тобі не рівня. Мині здається, що й на світі нема розумнійшого надъ тебе.

— Эге! крикнула ворона, на весь ріть, та й упустила рака въ море.

Отъ тимъ-то, якъ кого одурять похвалъбою, або лестивою річчю, то люде й кажуть: *«Упустивъ рака зъ рота. А якъ кого остерегають, то кажуть: «Гледи! не впусти рака зъ рота.»*

Олекса Стороженко.



**Вороній кінь.**

Бувъ у насъ на Чорноморіі козакъ старій, на прізвище Кульбашний; живъ свій вікъ сиротою; сидівъ Зімівникомъ на річці Сасиці Ейської Паланки, мавъ дуже багато худоби всякої и бувъ грошовитий дуже. Вінъ, умеравши, всі гроші одказавъ на Божі церкві.

Разъ, у Ростовському ярмарку, де Чорноморці становлятця особне таборомъ, вінъ продававъ лошаківъ, неуківъ, а мошенники (якъ ярмарки безъ їхъ не бувають) давно вештаютьця міжъ возами та й підгляділи, що старій Кульбашний, продавши своїхъ лошаківъ, бідкаецця дебі єму купити, на старість, їздалого, смірного коня підвѣрхъ? Одинъ чумакъ, почувши сее — «я тобі, батьку, каже, найшовъ би коня доброго, такъ далеко треба йти.

— А де? спитавъ Кульбашний.

— Ажъ тамъ, де колѣса продають; та такий, каже, батьку, кінь, що й малі дитина поїде. Якъ би я, каже, не чумакувавъ, то сучий сипъ, колибъ некупивъ для себе! тамъ скотина надіво вда-лась!...

— А який на масть?—перебивъ єго Кульбашний.

— Вороній, батьку: тамъ, що за кінь! сказано—запорозький.

— А, запорозький! каже Кульбашний:—ходімо заразъ.

Пішли.

— Тамъ живъ, неподалеці Савуръ-могили, въ байраці, Запорозецъ, розказує йдучи чумакъ, та недавно вмеръ. Чумаки, на той часъ трапилось, поховали старого козарлюгу, а коня взяли, щобъ продати та віддати гроші на церкві Божі, за дшу покійного.

— О! се благѣ діло; и міні вже часъ умірати, Кульбашний каже.

Та, знай, дорогою обидва йдучи, теревені правлять. А того старій Кульбашний и не візьме собі въ товкъ, що се вінъ зъ мошенникомъ сченився. Вікъ привикъ берегтися москалівъ (та правда, хто їхъ и не бережѣтця), а щобъ зъ чумаківъ та були мошенники, Кульбашному и не спалося. Уже оці наші ходаки давно вийшли зъ Чорноморського табору, перейшли Бахмутьський поштовий шляхъ; перей-



шли вози з колесами, аж ось недалєко й Темерникъ. Тутъ, на сій балці, стоять особне вози чумацькі съ запряженими волами. Чумаки мотляютьця поміжъ возами, и якъ уздріли свого товариша, що йде зъ Кульбашнимъ, заразъ виступили на зустрічъ.

А що, Трохїме! чи расплатився? спитавъ одинъ прихóджого зъ Кульбашнимъ чумака.

— Ні, каже, нема коло вóза. пішовъ десь до крамарівъ... Що це ви здумали? переїздити чи-що? Ось старий батьго коня купує.

— Не купить, сказало разомъ чоловікъ съ п'ять. Сі Чорноморці народъ скупий з-біса; та й іздять усє на злихъ коняхъ.

Ся бъ то остання мóва й поноровилась Кульбашному; такъ ота, що сказали—*не купить*, спротивилась єму: мовъ би вѣ єго чортъ-мá грошей.

— Чомъ не куплю? каже Кульбашний. Я й вози вáші зъ волами мóжу купити.

— Кіхъ-кіхъ-кіхъ! засміялись чумаки.

Кульбашного взяла óзлість: що щє не ймуть єму й віри.

— Дє той кінь? — питає.

— Ось де! обізвався якийсь чума́къ за возами, одв'язуючи то-го коня одъ полудрабна.

Зглянувъ на єго Кульбашний, и жїжка вѣ старóго затрусїлась. Обійшовъ єго.

— Кінь вѣ літахъ, каже Кульбашний, — та й я немолодий, — подумавъ... А щò за єго?

— Дві сотні съ половиною.

— Дóрого, подумавъ старий, та й каже: — щòбъ не хлопотáтьця, півторї сотні.

Та вступáйте, брáцця! примовивъ прихóжий чума́къ.

— Хїба для тебе!.. двї сотні та й гóді, одвітивъ одинъ старий чума́къ.

— Давáй, батьку, гроші, каже прихóжий зведєнникъ: упу́сти-мо сєгò коня, другóго не знайдешъ тако́го, бо вже таншъ не бóде.

Підступивъ старий, озираючи коня. Взївъ за пóвідь коло мóрди; погладивъ по голові, повівъ рúку по шїї, поліпавъ долóнею по спїні, отступивъ, зайшовъ ззаду, глянувъ вздовшъ спїни.

— Хорóша скотїна... Нехáй же я, каже Кульбашний, на старість поїзджу такимъ конємъ, якъ змóлоду вѣ мене бувъ: берїть гроші.

Підійшовъ до тóго, що торговáвся, знявъ ша́пку, перехрестївся,



вдарили по рукахъ. Винявъ Кульбашний зъ кешені хустку, знайшовъ грѣші, одлічивъ дві сотні й оддавъ продавцєві, взявши коня за повідъ полою.

— Тобі, батьку, судився сей кінь, поживай на здоровья! віддаючи коня, продавець сказавъ.

Закінувъ Кульбашний поводі конєві на шию, взявся за гриву, посилкувавшись підскочивъ—ужє й на конєві. Проїхавсь геть відъ возівъ шлѣптю, зкрутивъ поводами коня, кінь, якъ у казані, окрутивъся назадъ. Попустивъ поводі—пішовъ вороній ристю;—добігъ до возівъ, спинивъ коня, зхопивъся зъ єго—не надякуєтця продавцєві за доброго коня, подовбавъ ще разъ у кешеню, тягне карбіванця: отъ вамъ, панове чумаство, на могорічъ.

— Спасибі! не будешъ батьку, лаяти за сєго коня; згадуватимешъ поки живъ на світі... А подайте, хлопці, бѣлагъ,—загули чумаки:—поки батькова буде, то ми своєю почастуємо.

Достали бѣлагъ, знайшли роговѣ чарку—пішло частовання!—Тутъ, звичайно, було піто й балакано про всячину, а білшъ—про Запорѣзця, що викохавъ такого коня, и дє-що прѣчче. Почувшись старій Кульбашний, що вже закрутила чумацька горілака въ єго лобі:

— Не хочу,—каже,—сідати на коня ѓхляпъ, бо тѣ козакові сѣромъ безъ кульбаки їхати по ярмарку на конєві, мовъ на крѣдену.

— Э! э! — загулі чумаки:—правда!

— Ходімо, каже прихожий зведенникъ, разомъ, батьку: бо міні по шляху треба буде зайти за своїмъ діломъ.

Пішли, понесли гілі, дорогою йдучи. Старій Кульбашний и не тїотки, що згаду рѣбитця!.. Ось и шляхъ Бахмѣцький, ужє й вийшли на єго. Зведенникъ якъ збїдкаєтця:—щѣ се я, дурній, наробивъ? міні треба бъ швидче людамъ грѣші нести, щобъ не назвали мошєнникомъ... а я зъ вами, батьку, заговоривъ та й байдуже! побіжѣ лишъ чапкєнько попереду.

Та й потїюнавъ поперєдъ єго. Не обачний Кульбашний ще велїдъ єму гукавъ разівъ скілько: »заходъ же, справившись, до нашихъ возівъ на могорічъ!«—поки єго зовсімъ не відко стало.

Прійшовши ще трѣхи, здумавъ Кульбашний на коня подивитця. Гульгъ назадъ: святъ єсї, Господи!.. замїсть коня—чєрнець занѣзданий, стоївъ у підгапку, обшарпаний, трѣситця мовъ несамовїтий.



— Духъ святий знами! проговоривъ Кульбашний, перехрестившись. Поглянувъ кругомъ—нікого не видно: самъ зъ ченцемъ середъ поля, коня немає, мовъ и не було.

— Эй батьку й брате! якъ маю тебе звати? заговоривъ чернець:—спасибі тобі на сімъ світі, а на тімъ світі царство!

Та буць Кульбашному въ погі: реве, лежачи, мовъ зарізаний, и відъ плачү слова не промовить. Кульбашний, схопивши зъ ченця уздү, кіннувъ до долу, знявъ шапку, та взявши ченця підъ руки, піднімає, плаче й просить: устань, чоловіче добрий, устань, паноче, будь ласкавъ, та розкажи міні, що ти є такеє.

— Я бувъ ченцемъ годъ двадцятюк, и зробився грішникомъ великимъ, — зазнався съ клітими жидами; за те й мене проклято на сімъ годъ и зроблено конемъ, щобъ спокутавъ гріхї свої. Я й чувъ усє: якъ ти балакавъ съ чумаками, — та не мігъ нічого сказати, бо бувъ конемъ. У сю саме пору кінець клятби прийшовъ, и я зновъ ставъ чоловікомъ, — проговоривъ чернець, та зновъ Кульбашному въ погі. — Теперъ я тобі достався, поможи міні, батьку, грішми: я й за себе и за тебе буду Бога благати!

— Ну, вже коли тебе прощено, то годі плакатись;—вставай, паноче! Отъ тобі на обіхідку.

Давши ему карбіванцівъ зъ пару, взявъ узду въ руки й пішовъ до свого вѡза, въ Черномѡрський табуръ...

А що? не обробили Кульбашного гаспидські мошѣнники? Чи не можнажъ було догадѣтця, що то бувъ не чернець, а клітий мошѣникъ? такъ тутъ дві причини мали силу на Кульбашного. Перша: що чумаки мошѣнники, а не москалі, бо сихъ увесь рідъ український стережѣтця, а того въ тѣмкѣ й не візьме, що якъ українець навчѣтця мошѣнства, то трехъ москалівъ перейде; якъ та відьма вчѣна буває завжди зліша одъ родимої. Друга: якъ би не ченцемъ підмінено коня, то вкрутъ Кульбашний кінувсябъ назадъ до чумацького табѡру. А все такі хоть нешвидко, треба бъ Кульбашному за розумъ взѣтця, такъ ніжъ бо: кріпка віра велику силу має!...

Прийшовъ Кульбашний въ Черномѡрський табуръ, сівъ на ві свого вѡза. Зійшлось до єго товариство: диво розсѣзує імъ Кульбашний! Всі объ поли вдарились руками, дивуютця, ажъ не тямлятця одъ Кульбашного прийти. Пішли другіхъ розсѣзи: якє велике діло клятва. То й каже, що якъ прокляли Мазѣпу, и якъ єго застїгла та клятва въ Бендѣряхъ, то вінъ такъ и луснувъ. Другий



каже: було колись, якъ прокляла мати сина, то вінъ одъ неї такъ и побігъ вовкулакою. Пішли всякі теребені. Повалило козацтво зъ усёго табору роспитувать про діво несказанне.

Прійшло днівъ зо два; уже изъ ярмарку порá рушати; пішовъ Кульбашний на росторжа купити дігтю на дорогу. Справившись якъ слідъ, идє старий зъ мазніцею назадъ; гўлькъ — продаеця той самий кінъ, що въ ёго вінъ ченцємъ зробівся. Щобъ видумаєте, панове?.. аджежъ того продавця съ концємъ за штімъ, та й до обáх-ти? Такъ ніжъ бо! не такъ Кульбашний віривъ, щобъ усумнитьця! Постáвивши мазніцю на зємлю, підійшовъ до коня, нахиливъ єму до уха, та й каже нішкомъ: *а щó, паноче! чи вп'ять оцє ти согрішивъ? Кайсь, небоже!*

Да вхопивши мазніцю въ рўки, мїттю въ табіръ и, запригши волики у візъ, та гей швидче додóму.

**Я. Кухаренко.**



## ЛЮДСЬКА ПАМ'ЯТЬ ПРО СТАРОВИНУ. <sup>(1)</sup>

### I.

#### Шворинь рідь.

Не теперішніх людей бувъ Швора, Іосипъ,—царство Божє, вічний покій. Теперъ чоловікові сяка-така пригода лүчитця,—ужє вінъ и пісь похібнивъ, а на ёго напавъ Крижанъ,—не аби-який, бачъ, и чоловік. Крижанъ бувъ такий, що вся околія его жахалась. Давня річ сёму, якъ воно діялось! Швора Іосипъ,—царство Божє—та бувъ за управителя у того Крижана. Се мій батько покійний було росказує, що той Крижанъ (его звали и Крижановськимъ) <sup>(2)</sup> живъ, худобою, у Красному Колідні; а Швора Іосипъ бувъ Красноколядинський козакъ; такъ-отό, бачъ, и договоривъ его Крижанъ за управителя, отъ, вінъ и правивъ худобою; а самъ Крижановський, чи на сій худобі живъ, чи, може, й на другій,—сёго тобі не докажү. Правивъ вінъ тоєю худобою щось довго... Крижановського худоба перейшла багато рүкъ. Була, кажуть, після Крижановського, у якогось генерала Потіпова, а потімъ досталась Демчинськимъ. Кажуть бито, Крижанъ

<sup>(1)</sup> Дóбре той робить, хто зъ старосвітськими людьми розмовляє та все стародавнє списує: се вінъ готує на дальші часи скарбъ такий, що даєця не всякому. Багато де-чого й не до-ладу старі люде плешуть, та все те треба вислухувати, поки дороге якє зєрнято тобі зъ їх оповідання випаде. Такихъ зєрнять єсть доволі у писанні пана Носа, которе подаємо до уваги людянь, до старовини охочимъ. Може й інші письменні люде, вслідъ за Носомъ, що такъ гарно вміє старого чоловіка роспитати, тє жь сáме чинїтимуть, и ви-хоплять, мовлявъ изъ Лєти, що досі ще не потонүло. *Ред.*

<sup>(2)</sup> Се чи не той перєхрєстъ, що въ Коніського, въ *Исторіи Руссовъ?*  
*Ред.*



да хотів Іосипа закріпостити, дак не аби-який був той и Швора, — легко йому лежати, — випручавсь од його, покинув управительство, та й живь хутором під Понорами. Его й оселя стояла у тій леваді, де панова пасіка стоїть. Живе собі Швора, не думає, не гадає, а Крижана скребє за серце, як би убраться Швору в шори. У ранці, не-всіло сонце підійтьда, так тоби и вродивсь, як изь землі вірись. Сам на виноході, и пятьдесят підвід изь собою веде!

— «Здоров був, сакій-такій, сину! Я прихавь росквітатця з тобою!

А він, бачь, та прихавь, щоб ограбувати його, забрати усьо худобу. Поки судь да діло, поки вони складали худобу на вози, аж тут так ціле село и вродилось. Такій-то був чоловік Швора! як огласив, так цілий кутюк и підняв. И люди жь були не теперішніх людей: Кгніппи, Головки, Хорошки, — все народь здоровий. (Ище, кажуть, Михайлів батько, Кгніпп, живий був, чоловік невисокий, завзятий, та сміливий.) Тільки вспів Крижан изь Мищенкового ярка вибратьця, тут їх и нагнали, одбили усьо худобу, а сь під самого Крижана коня-винохода, та ще, в придачу, и самому рєбра добре перелічили. Отакі-то були колись у Понорах люди!

Ну, вже, нехай не вертається та пора: теперь, слава Богу, хоч не граблять! А про-тє, як почне збюрювать обніжок, та з обніжка гляди — и всю ніву зорє, а піди ти з нимь позивається: *судь, кажуть, не заклика, да и не выпуска...* Стане шкурка за вічипку... *Сильного руку Бож одін судить:* и земля твоя пропаде, и коли в кешені яка копійка мліть, то й тоє не стане!

Та й живь же, кажуть, Швора славно! сказати що славно! Тамь, де теперь, у пана, вишник у леваді, та грушья, тамь був добрий садь, и гліви, и дүлі, и підмивки; и вже такий був чоловік, що ціле село его слухало... сказати, що голова всімү: що скаже Іосип, так тому й бути. Хоч який блазень и цвірінкне проти его, дак и роть загородять. Тільки голось підняв Швора, — так цілий кутюк и встав, як одін чоловік. — Було в его два сини, а дочок небуло. Андрій був старший, а Оедорь — менший. Андрія, кажуть, не злюбив за щось: видно-то не вмів шануватьця, дак він его й ви-синовив — прогнав з двору: «Иди, сакій-такій сину, сь-передь моїх очей, щоб твоя и нога небула у дворі, щоб твій и дух не пах!» Дак він и пішов по-миру; ходить, було, ходить, а далі думає: чи не оглянетця батько? прийде у двір, підійде під вікно, да й ста-



не молитву читать: «Молитвами святых отец наших, Господи, Иисусе Христе, помилуй нас!» То, отсе, було старий якъ зачѣе гóлосъ, якъ кинѣтця, мовъ на ёго хто жаромъ ссипле: »Се вінъ, сякій-такій синъ, ось я ёму дамъ! Женить ёго зъ двóру собáчого сина!« Було, якъ закричить, то ажъ сѣмно стане у хаті,—такъ усі й помертвють...

Синъ тоді зъ двóру скорій, та по-миру й хóдить. Такъ, кажутъ, й померъ, и до смёрти не прийавъ. Ну, да й запѣклий же бувъ! и не оглянувся.

Такі були старинні люде. И въ мене покійний бувъ сердітий. Якъ посідаємъ, було, за стилъ—сехай-же тілько засмієтця хто, такъ по лобу лóжкою й лóсне. Сердітий бувъ, сказати що сердітий, та вже й правдивий! ні-въ-світі нікого було не обидить; чужого було, ні въ світі незайме, щѣ, було, и заступитьца за правого.

Такі-то були старі люде! А тепѣрь, дожилиєсь, що вже синки и за груди батьківъ держать: «вінъ, каже, старий, дурний.» Тепѣрь люди розумніші стали, тепѣрь и малá дитина старóго одурить! Правда, що одурить, а на дóбре не питай! Усѣ тепѣрь пішло шіворотъ—навиворотъ.

Дакъ, отó, Андрій, кажу, такъ собі исчезъ, а О́дoра злюбивъ старий, и всю свою худóбу, уміраючи, ёму приручивъ: відно-то вінъ умівъ шановáтця и бáтька чтить. О́дoра старий виучивъ и грамоті. За-молоду, О́дoръ служивъ у полковій Прилуцкій канцїлїрїй, за писаря правивъ. —Кажуть, О́дoръ на рїстѣ и на обличчя удався у бáтька, да тілько не такий бувъ сердітий,—чóловікъ бувъ сердобóльний. Ні-коли ти ёго не побáчишъ, щобъ вінъ на когó роскричався, абó-що,—ні въ вікъ-лічній. Якъ було росѣрдитися, насѣне брїль на лобъ, такъ собі й посѣне сь хатї. О́дoръ бувъ стáрший за мене. Було хлїбъ и сїль їмо вкўпі. Слáвний бувъ чóловікъ,—лѣгко ёму лежáть, перóмъ землю держáть! Роскáзує, було, якъ вінъ служивъ, якї окáзї ёму лóчилиь на слўжбї. Усѣ було роскáже, мовъ изъ книжки бере. Чóловікъ бувъ соженного рóсту. Семї конївъ зїздивъ, за слўжбу. Після полковóї канцїлїрїй, служивъ вінъ значковимъ товáришемъ. Якъ бувъ значковимъ, дакъ за бáтька, що стáрший такъ одбояривъ Крижанá, хтось, изъ рóдичївъ Крижанóвихъ вимещáвъ на ёму. Терпївъ дўже покійний; óтже и вїтерпївъ: дослуживъ свогó, щѣ й дóма поживъ чимáлу частїну. Роскáзує, було, що вінъ служивъ при Румя́нцову, якъ Румя́нцовъ правивъ нашою стороною. Кажуть би-то, вінъ живъ у Вишенъ-кáхъ, дакъ и О́дoръ служивъ при ёму; бувъ чáсто у пóселкахъ, по діла́мъ.—Бувъ справний чóловікъ, настóйщий козáкъ; за се Румя́нцовъ



и любивъ его. Розказує було покійний, якъ зберутця усіє старшини козачі у Вишеньки, до Румянцова, звісно по службі,—то отсе и обідають за однимъ столómъ, и Оѣдоръ, було, тутъ обідає; дакъ отсе Румянцовъ, у-шуті, сміючись, до Оѣдора: «Іакъ свиніє мняє!» (чи лаєтця, чи прósить їсти, — якъ хочь, такъ и розбірай). То всі такъ и зарегочуть... Дакъ отодіжъ-то Оѣдоръ и семи конівъ зъїздивъ...

Та й було жъ кому: махінний бувъ чоловікъ, та відно-то и служба не легка. Дали їмъ чинъ войскового товариша, дакъ вінъ, після того, не довго й служивъ,—прійшовъ на життє додому, оженивъ на дочці дійкона Андрієвського. И дійконъ бувъ не поганій: живъ у Талалаєвці, думъ 40 годъ було, посилавъ паръ дванадцять у дорогу, за сіллю, та за рибою; зъ Мазурякою—на що який бувъ панъ—ведє було дружбу. Мазурика бувъ хреснимъ батькомъ жінці Оѣдоровій, Ганці.

Іакъ ставъ Оѣдоръ дома жити, та який же вийшовъ зъ єго хазяїнъ! и вінъ и вона такі незвинці, що й сказати не можна. Якъ стали хазяїнувати, такъ де та й конійка набралась! заразъ и почавъ скупувати зємлю. Не вподобалось єму жити у хуторі, дакъ вінъ, накупивши ґрунтів у Понорахъ, перейшовъ на життє у село. Якъ прійшовъ, изъ служби, додому, бувъ смотрітелемъ на тихъ маєтностяхъ, котрі були підъ монастирями,—тоді вже якъ поодірали їхъ одъ ченцівъ. Отсе, що теперъ казенні крестіє у Понорахъ та въ Коронєцькій, то все були чернечі, Крүпицького монастиря. Була и чернеча грєбля черезъ Ромєнь, якъ їхать зъ Романівки. Ще недівно були ті віконниці, що вінъ попривозивъ одъ ченцівъ. На нихъ були намалєвані архангели. А шафа и досі єсть та, що була у ченцівъ. Було ліпівокъ понавозити, а у ченцівъ були ліса ліпові; були такі ліси, що въ три обіймица на—силу обхватишъ. Де теперъ и подівалось те! мовъ у сні спілось!

Щє за моєї пам'яті були такі ліса, що тільки шумлять, дубья такє, що трєба паръ дванадцять волівъ, щобъ повезти; и гринцкòлъ було не прибєждшъ. Що скòтять, то вони тільки—хрòп! И теперъ ще викòпують валєжники. Недівно у лісі, на бєрезі, викопали дуба; у зємлю врієть зовсімъ, ажъ почорнівъ, та кріпкий такий, що й сокіра не берє. *Минїлись ті рòки, що роспїрали бòки.* Прєже и землі була ні почімъ: у Швòри єсть нїва, зовєтся Индїчкою. Кажуть, чоловікъ убивъ индїчку, та за индїчку оддавъ нїву, чотірі упрўги; тоді ще индїки були за рідкость <sup>(1)</sup>. И землі такі була дешєва тоді. Звїс-

(1) Наврїдъ, чи такъ! Ми знаємо, що оддавали нїви за одного кавуна зъ бантану. Не рідкость робила се диво, а дўжа воля и безсильне право. Ред.



но, менше було народу, а теперь людей намножилося,—а землі-то не росте вширь.

Простий був чоловік Швора,—хай царствує,—дарма, що військовий товариш. Люди було кажуть: «Уже як у нас пань—поздоровь ёго Боже!» Зимом ходив у нагольному тулубі. Тулубів було три, своїх овець. Шанка з сивою околицею, изъ пятакомъ у денці, чоботи було Микита пошіе; такъ, було, и въ церковь идё; літомъ у чимерці синёго сукна, або чорної байки, або у карсетці, поясомъ синімъ підперезаний; штани пайстрові, у брилі поярковому, люлька здоровенна, така, якъ горщикъ,—Левко, було, затеше. Літомъ, якъ у церковь идё,—надіває каптанъ. А Швориха, літомъ, у спідниці, у юпці басвій, зъ мұшками, платкомъ зав'язана, літомъ боса; а чобіть паръ три стоить, и святні и буденні. Якъ у церковь идё, дакъ и чоботи надіває, и халать. А черевиків не було й званія. Прёже Швориха ходила у запаскахъ, и въ серпанку: запаска передня—синя, а задня—чорна; зимою у нагольнімъ кожусі, під ластки. Такі-то були пани! Колибъ сказать ні-сь-чого, ато добра—ажъ комори трещать. Не такъ, якъ теперь, повелось, що послідня копійка, да й та стоить рубомъ; намотається такъ довгівъ, що й само не стоить; усё у крамному,—у білій юпці и не хоче ходитъ; одно передъ однимъ дмётця, *якъ лопух на огні*, якъ кажуть; *звёрху блищить, а въ середині свистить*.

Отъ, якъ уже одставъ Швора одъ тихъ маєтностей, що були підъ монастирями, то все дома живъ; бувъ титаромъ при Поніреській церкві щось довго и дяковавъ, до ёго и панахиди було приносять. Тоді піпъ да пань—тільки й грамотнихъ було на все село. Співавъ славно на кріласі, увесь порядокъ було знає церковний. Вінъ и поня було учить: у церкві, було, якъ тільки помилитця піпъ, вінъ такъ, у голосъ: «бре-шешъ!» А піпъ, отець Іосипъ, бувъ братъ рідний ёго жінці, Ганці, вінъ же ёго и пономъ пристроївъ, ище хотівъ и худобу ёму приручить, бо у Оёдора цокійного не було дітей; вінъ и поселивъ ёго на високому горді, щобъ вінъ и живъ при ёму. Думка така: «Побачу якъ буде шановатця!» [А далі, побачивъ, що не тимъ дише, бачить що лукавить у вічі такий, якъ лисичка, а за очі, то, було, й осужда,—дакъ вінъ узявъ, да й прогнавъ ёго: вінпросивъ у-въ общества ёму місто, вінъ и поселивъ тамъ, де теперь живе дякъ, Мусій Іосиповичъ.

Балакливий бувъ, покійний Оёдоръ! отсе, чи додому, було, прий-



дешть, то вже и поведє річъ; чи на дорозі зустрінеся, або, взявши палицю, піде у поле, нікого не менє. Разъ вінъ Бабичєвого Уласа відержавъ щось съ півдня. Той оравъ на полі; вінъ підійшовъ:—Здоровъ Уласе!

— «Здорови, пане!»

— «Боже поможи!»

— «Спасибі, пане!» тпру! (на волівъ).

Волі й стали; ставъ білі плуга, и ціпкомъ оперся на плугъ, та й почавъ балакає. Балакає та й балакає:

— А що, Уласе, чимъ лучче орать: чи волами, чи коровами? Мабуть, коровами лучче. Якъ коровами орешъ, дакъ на нічъ и додому прийдеши до жінки: корівъ до телятъ треба. А якъ волами, дакъ и на полі треба почувать! А що? правда, Уласе?

— «Правда, пане!»

Якъ сівъ на граділѣ, якъ почавъ гүторить, дакъ уже Уласъ слухавъ, ажъ ноги заболіли,—уже й на сонце ставъ поглядать. Люде вже й на полудень повипрягали. То було сонце надъ головою, а то стало на вечірнімъ упрүзі, а вінъ все балакає.

— Ну, да й розбалакався жъ я съ тобою, Уласе! поря йти. Прощай Уласе!

— »Щасливо, пане, (а день—наче вінъ и не виїздивъ на ниву.)

Простий бувъ панъ,—лєгко єму лежать. Теперъ такихъ и нема! Живъ собі хозяйномъ такимъ, що и близько не було; добра всякого: и поля, и лісівъ, и скотини, и овечятъ. И чоловікъ бувъ у почѣти: усе село слухало Швору. Усе въ єго придбанє правдою, трудами; и вінъ на людей світлимъ окомъ дивився, и люде на єго такъ. Якъ би не по правді нажите, то бъ єго худоба ростеклась, а то, бачъ, и досі стоить. Не такъ, якъ другий: нагарбає худоби всякими неправдами; не вспіє очей запліщити, уже и почнуть шарпати, та шматувать, або синки, або чужі люде. Звісно, не даромъ, воно говоритця: *по правді роби, доброго й кінця сподівайся.*

Усімъ бувъ Оѣдоръ доволенъ; одно єго вивало, що не давъ єму Богъ дітокъ. Дүмка така: »треба-жъ комусь приручити свою худобу, щобъ на старости лїтъ було кому воді подать.« Ото, якъ прогнавъ отця Іосипа одъ себе, дакъ щось не довго прожили старі удѣхъ; давай радитьця изъ старою: «а що, Гапличе, (такъ, иноді, Оѣдоръ звавъ свою жінку Гашку): якъ помремь, нікому буде и рукъ зложити, нікому буде при старости лїтъ и худобою вернүть. Добре, ще теперъ



при силі, а тамъ загляне и старість у вічі, або и болість спостігне, — нікому буде и води подать. Порадился, да й принялі за дитину Домасю, Гапчину небогу, сестрині дочку.

Гапчина сестра, Варка, та була заміжжю, у Свиридовці, Лохвицького повіту, за Челюкомъ Михайломъ. Челюки, кажуть, були пані, а отесей Челокъ, що Гапчина сестра була за нимъ, любивъ, кажуть, укидаться у горілку, — гуляка бувъ покійний. А ще колись-то, давно... звісно, не теперъ діялось, давня річ сему... ще, кажуть, якъ перва ревизія писалась... отъ, и записують людей; а люди тоді боялись записуватися у ревизію... вінъ и прибегає туди, де записували: «Чого ви дурні боїтесь записуватися? якого біса? пишіть мене, я не боюсь!» Узлі и єго записали у ревизію, — дакъ вінъ и подушне ставъ платити.

Мучилась, кажуть, Гапчина сестра за Челюкомъ: пивъ горілку не наживо, а на смерть. Вінъ, кажуть, прже и не пивъ, да єму поробила Литівка. Десь бувъ у дорозі, — отъ, у шинку и зйхались, — звісно, съ холоду; може, бувъ и підъ чаркою. Якъ присікався до Литівки, ухопивъ її за намісто, та все шморга коло шії: «Дакъ ти примічаєшъ, дакъ ти примічаєшъ!» та все її шморга за намісто. А вона тоді: «Постой же, згадаєшъ мене!» Дакъ після того, якъ почавъ пити, якъ почавъ пити, дакъ пивъ не наживо, а на смерть. Бідна Гапчина сестра, не зжила, а змучилась!

Дакъ, ото, старій Оѳдоръ, порадившись ізъ старою, узли за дитину небогу, Варчину дочку, дівчинкою невеличкою, зелили її, пестили, такъ якъ своє рідне дитя. Думка така: якъ віросте, оддять за міжъ за путящого чоловіка. Віростає Домася, а старі приучають її до хозійства. Та хибі ні биля чого, Божі мій, світе мій! Треба-жъ и овечить подоить, и корівокъ. А якъ у літку, було, то й косарямъ и гребцямъ треба їсти наварить. Хоть у Оѳдора и людей було душъ 20, було кому и попоратьця, було когô и пристановить до печі, та, бачь, старі любіла такъ, щобъ усюди було її око, — такъ и молоді Домасю приучала.

Людѣ було, кажѣ, у Оѳдора душъ двадцять, все зъ підусідківъ. Було, розказує мій покійний батько: «Прже, ще давно, може літ сѣмъ сто, або й більше, вольнимъ людямъ, гірше було жити, ніжъ та-кимъ; вольнихъ людѣ гірше обіждають ніжъ такихъ; дакъ стали самі приписуватьця до панівъ, бо підъ панами було лѣчче жити. Колись-то було лѣчче, за старихъ панівъ; думали, що и за молодихъ такъ буде, а молоді, якъ стали наживовати, дакъ тоді бѣ и пазадъ, —



та ба, й не можна. И Гатьмана старого тріхи не вписали, дакъ вінъ неохотівъ. Кажуть, неділь дві ховався по болотамъ, поки минула за-  
псень.

Уже хто знає косовицю у покійного Оѣдора, той ніколи не забу-  
де. Нехай тільки одинъ косарь блисне косою, та лопаткою шаркне,  
такъ ціле село и підніметця до Шворн, на косовицю, и ніколи плати  
не беруть. Уже було їсти й питъ—хоть очкуръ розвляжи: всіхъ, було,  
вдовольнить, всякъ, було, піде, дякуючи, одъ его. Вінъ и слово при-  
бере до чоловіка, и шутку. А якъ идуть у вѣчері, додому, съ поля,  
співи такі—ажъ село розлягається. Коси, ажъ хідоромъ ходять. Ті  
співають, а ті на косахъ вигравають, а ті по дорозі отдирають тро-  
янн, та навприсідки, мовъ ціле село на весіллі гуляє. Прийдуть у двіръ,  
а въ дворі дошки положені, а на дошкахъ страва поставлена, сама ха-  
зійка частує. Повечерявши, оньять співи да танці, ажъ до світа. На  
другий день, уранні, приходять: «Поправляй, пані!» Треба и вранці  
дати по чарці.

Дакъ у такому хазійстві не лѣтко було й Домасі. Сказать би:  
нема дітей, и чого бъ такъ побиватьця, да трудитьця? а въ нихъ не  
такъ була думка: трудилсь покійні кріпко, ціду пічъ на ногахъ, бу-  
ло, вітопщое покійна коло людей; отъ же и труди марно не пропали,  
и худоба стоїть перушима, бо вона праведно досталась.

А Домася піростала. Уже й люди знаходились, дакъ старі прик-  
ро подумвали; иноді зъ старою, у ночі, и давай радитьця: «Якъ ти  
думаєшь, старі, чи воно до-ладу буде?» Посудять собі, порадятьця,  
а далі й порішять: «Нехай щіе подожді: її не втекло.» Думка така, щобъ  
не впустиť ледячого чоловіка у хату. Трѣхи згодомъ, ставъ присвѣ-  
туватьця Булѣженко. Старі подумали, погадали: воно бъ и до-ладу  
було: *Одчиний, кѣже, двѣрі якъ одчиняютьця, бо якъ и зачи-  
нятьця—нескоро одчинить.* Не доки й держать. Взяли да й порі-  
шили.

А батько сѣго Булѣженка та захожий бувъ. Кажуть, вінъ Січо-  
вий якийсь бувъ, и мені довелось ѣго разівъ двічі бачить. Вінъ и чинъ  
мавъ полкового хорунжого, та по-січовому и одягався: ходивъ у сав-  
йняхъ чирвонихъ, у шлісовихъ чорнихъ штаняхъ, и въ голубій бекеші;  
да тамъ и сукно було на бекеші! зъ одного боку голубе, а зъ другого  
чирвоне, такѣ що й вода не проїде: якимъ бокомъ хочъ, такимъ и на-  
дивай, чи зъ голубого поля, чи зъ червоного; а голова була гѣлена,  
тільки оселѣдець спереду, (ѣго черезъ те и прозвали Булѣгою, що въ



ёго голова була, такъ якъ бѣлка, обголена); при пістоляхъ, и шабля у бока. Було якъ идѣ по Красному, дівора такъ юрмою за нимъ и біжить, а вінъ, було, роскидає імъ оріхи та фиги. Здоровий бувъ чоловікъ. Да въ Запорозцівъ и не було поганихъ. Запорозці були люде одличні: у нихъ и собаки безъ пастуха самі овцеъ пасли. Вінъ би сюді и не зайшовъ, дакъ приставъ у прийми до полкового писаря, Михайла Карповського. Кажуть, синъ Михайлівъ, Климъ, да лікарувавъ у Хоролі, а той Запорожець, (ёго звали Грицькомъ), якъ неблагополучно стало у Січі, прийшовъ на отцевщину, у хорольський повітъ, дакъ ото и зазнавъ изъ Климомъ, а Климъ та й висватавъ за ёго свою сестру; отъ вінъ и перейшовъ жити на жінчину худобу, у Красній Колядині; а писарь Михайло чоловікъ бувъ багатій, на все Красне, за абі-якого чоловіка и не оддавъ би дочки; дакъ відно-то Булѣга прийшовъ по ёму. Чоловікъ такий бувъ що кулакомъ вовка вбивъ, — сучий синъ, коли брешу. Іхавъ вінъ, не знаю вже вітки, — чи зъ Хорола, чи може коло близу де бувъ, у гостяхъ, черезъ Грипівку, у ночі, — зімою діялось; дівляця, коли вовкъ за сánками біжить: вінъ іхавъ изъ своимъ джурою січовимъ Буйваломъ, — вовкъ и увязавъ до нихъ. Отсе вони зостановляця, дакъ и вовкъ стане да й клаца зубами; стануть іхати — и вовкъ біжить за ними. »Чи вінъ виголовавъ, чи може здурівъ? отсе пресучого сина, зла личіна! де вона и взялась? Стій, хлопче, ось я ёму дамъ! більше не буде бігати за саннымъ!« А самъ бувъ у нагольному кожусі. Вставъ изъ саней, руку ліву всунувъ у рукавъ, та до вовка. Вовкъ стоить. Вінъ до ёго, а вовкъ ні зъ місця. Вінъ тоді рукавомъ до ёго, а вовкъ за рукавъ, да й ухопивъ. Вінъ, тоді, випручавъ руку, та за язикъ, а тамъ правою рукою якъ учесавъ, дакъ вовкъ тільки гепъ на зéмлю! небагато и вдаривъ, тільки двічі, та й рѣбра поламавъ. «А привяжі ёго, хлопче, до саней!» Джуро привязавъ до саней. Узяли да й поіхали. Приіхали додому, уходить у хату поздоровкавъ. »А хлопці дома?« — «Дома.» — «А підіть, лишъ, унесіть зайця у хату. Тамъ на сáняхъ лежить.»

Ті думали справді заецъ, — вибігли; прибігають до саней, — ажъ вовкъ прив'язаний біля саней. Хлопець злякався такъ, що тріхи навзакъ не впавъ: »Отсе пресучого сина який здоровий, дивісь, яка ломанка! а голова? ну, се такъ!« Сміху було такого, що ліхо. Дакъ отакій-то бувъ Запорожець, Булѣга. Недармо кажуть: Запорозці були люде одличні. Вінъ не що й старимъ чоловікомъ умеръ. Бровиха покійна росказувала, що въ ёго кровъ хлянула ротомъ, а ми,



каже, саме макъ різали на Маковія. Сюді-туди забігались: чого не робили,—нічого не допомоглось; дакъ вінъ и другόго дня не доживъ, и дуба давъ. Звісно, не лѣгко ёму приходилоє у Запорόжцяхъ, тільки те й робивъ що воювавъ. Бувъ, кажутъ, и підъ Очаковимъ и підъ Хаджибеемъ, — де ёго не було?

Дакъ отцёго—то Булеги старій Оёдоръ уподобавъ сїна. У Булеги старόго було два сини, та й обїдва Ивані. Училиє зъ-малу у Чернігівський бурсі. Старший бувъ середнёго росту чоловічокъ, служивъ деє у Калүзі, а жонать бувъ у Васьківцяхъ, Прилуцького повіту, а мѣнший, що посвѣтавъ Домасю, бувъ чоловікъ махінний: було, говорить такъ товсто, якъ у бочку, гортань була товста, а сила така, що однією рукою було зводить сорокову бочку, повну, на—сторчъ; любивъ такі Иванъ похвѣстать сілою — через те и віку не доживъ.

Отъ, якъ відали за ёго Домасю, старій Оёдоръ поселивъ свого приймака на Низькому Городі, приучавъ ёго до хазійства: думавъ—то старій зробить ёго хазіномъ. Иванъ и слухавъ старόго зъ годъ. Було куді пошлѣ, то вінъ и справитця гарѣздъ; а поєлі якъ опустивсь, якъ укинувсь у горілку, — набрѣлась бідна Домася зъ нимъ горенька и старіхъ сильно запечаливъ, та нічого було робить, терпили старі. Звісно, природа не оковзѣтця: мати ёго, кажутъ, любила вишитъ. Набрѣвъ изъ нею покійний Запорόжець чикавіці. Старій Оёдоръ думавъ, чи не покаєтця такі,—мѣже такі одумаєтця. Пошлѣ зъ косарями, щобъ добре косили, да погривинъ не пускали, то вінъ було напѣєтця, да тамъ и звѣлитця. Такий—то бувъ приймакъ Шворинъ! *Якъ би знавъ чоловікъ де спасти, то бъ и солімки підмостивъ.* Не думавъ старій Оёдоръ нажитъ такого зїтя та доживать такого клопоту, та вийшло не по ёго! А Домася красу свою утопила у безодне море; завязала, сѣрдѣшная, головоньку на віки. Була покійна хороша, якъ на картині намалѣвана: якъ уберѣтця, було, — якъ сонечко сїє. Лічко біле—якъ папірь, брови—якъ шнурочокъ; коса руса—ажъ до пояса; ростомъ—якъ тополя,—такъ и вигинаєтця. Дала, каже, красу, та не не дала долі.

Терпила горенько бідная Домася; рано й вѣчіръ було умиваетця дрібними слѣзѣми. То Швориха було: «Чогό ти, Домасю?» А вона гляне на матіръ, та ще й гірше заплаче. Виплачетця було такъ, якъ тїнь,—такъ одъ вітру и валѣєтця! А голосъ прїятний да тонкій, такъ мовъ нїточкою поведѣ, якъ заспівѣє, такъ волосъ и віє, хочъ ве-



сёллий будешъ, а то зразу такъ и похолоне у душі... Отака-то не-счастлива уродилась Домася. Недаромъ кажуть: *Не вродись хороба, а вродись щаслива*. Вона и коси не расплітала, такъ и ходила, якъ дівка. Мучилась бідна, а старі, дівлячись на неї, собі зажурились: не знають що робить, що й почать; а далі положили прогнать съ-передъ очей Івана. Може, поспитавши гора, чи не пошанується.

Перейшли вони жить у Крaсене, на батьківщину, — стали жить самі. Не допомогло и се Івану; не покинувъ и тутъ своєї вдачі. А бідна Домася горювала, та страждала, поки зъ журби и лишенько їй не приключилось. Заболіла тяжко, такъ счорніла, мовъ землі, уже й повернутця нездужа; а якъ погляне на Івана, та на дітокъ, то такъ и обомліє, и очі підъ лібъ попустити, такъ и нежива стане; — така то була душа чиста, та праведна! Бачить, що уже їй недовго мучитьця, недовго животить, — насилу вона зобрала духъ вимовить: »Поїдте, да попросіть татуся, да матусю, нехай вони на мене оглянутця, да придуть, бо я вже уміраю!» Якъ почули старі, такъ и обиміли; увійшли у хату, вона якъ смерть лежить. Старі не відержала, такъ и залилась; а Домася, побачивши, давай махать руками, та повертатця: хотіла устать, дакъ не здужає, — сунетця, сунетця съ полу, та бухъ до долу, та въ ноги, и почала лазить у ногахъ, у старихъ, та цілує въ ноги, щось хоче говорити, дакъ голосу не протягне, тільки шепче губами, насилу можно розибрать: «Татусю, не покиньте моїхъ діточокъ, оглянтесь на нихъ! Вамъ Госпідь на тімъ світі заплатить; я за васъ на тімъ світі буду Бога молити!» Узяли її, звели на пілгъ, старі пообіщали забрать діточокъ, а вона на другий день и Богу душу оддала. Захарій бувъ тоді у грудей.

Старі поховали її, якъ довгъ християнський велить, а діточокъ забрали до себе у Понорі; їхъ було тройко, якъ трое зернятокъ. Меньшому Швориха мамку договорила зъ панських людей, у Крaсному; дакъ вона все на панщині, ніколи було годувать; отъ Швориха узяла и меншого до себе, та сама куклою и вигодовала.

Уже якъ и Домася вмерла, — царство Боже! — то було старий Челюкъ, батько покійної Домасі, їздить до Оeдoра въ гості. Що за негвомоний бувъ покійний! Отсе було у Грицівці колеса погубить; дивись, — на двохъ колесахъ и катає до Шворі. Якъ тільки убігъ у двір: «Здоровъ, Оeдoрь Іосиповичъ! А я у проклятій Грицівці и колеса погубивъ!» Іноді було погубить и драбини, та безъ драбинъ и іде. Уже въ єго нема сєго, щобъ прпіхавъ у гості да тихенько,



по-ладу, а він підніме гвалт такий, мовь несчастя якє лучилось, — повень двір' нашумить, та накричить! Такий—то був горловий, покійний Челюкь. Погостює собі, тай поїде.

Ото, якь прийявъ Швора трє дітокь покійної Домасі: були три синки, мовь три качанчики, такі,—одно—'дного менше. Вони їх жалли, пестили такь, якь своїх дітокь; такі—то добродушні були люде. Виростали вони, а старі здержували худобу, та ще кь томү й прикунали,—дбали на сиріть; думали: якь повиростають, приручить імь усє своє добро. Приймали старі багато труда. Вони й шинкували сами; у-почі було приїде чєдядь за горілкою, то покійна й не лінуетьця: устане, да й уєйле. Горілки було навезуть сь Коропа бочокь скілько, да й шинкують. У Короні горілка була дешєва і гарна; а вь Новихь Млиняхь була погана,—туди старий не посилавь; було каже: «Новомлінка—води половинка, а Коронька—суща.» Стоить було бочокь скілько горілки; шинкують, поки нової не підвезуть. Зберєтця було народу сь цілого сєлє, у прєзникь або вь недєлю; посїдають було кїпками, у дворі, та й пють горілку, и старий Оєдорт насуне бриль на лобь, та й приїде до нихь,—любєвь покійний пошутковать. Уже вінь було знає задирануватихь, такь и звєде битьця: » Дивись, Іване, онь Василь на тебе моргєє. » — »Хто? Василь?... отє слїпє собака?!« Такь и схопитця, и почали за чуби водитьця. То було старий и розборонєє. Білєні, Драчі, Василь Жовтунь—се все такі, що було чєсто бьютця. Було чєсто зводить їх покійний; кожному покійний подає призвїцє: Миронєнка Івана прозвавь Ойкаломь. Було той каже: »Ой кумочку, ой кумочку!« дакь вінь єго и прозавь Ойкаломь. А Корнїє, малимь хлєпцемь, прозавь протопонь. Той малимь хлєпцемь надєвь свїту довгу, порвану; дакь вінь якь сказавь: «Де се взївєся протопонь?» такь и стали звать протопонь.

И Гїрмань було приходить до старого. Той и самь було шинкує. Якь приїде и сїєде у кумпанї,—отсє й підопє; да такий бувь: чимь бїльше віньє, тимь хитріший, и почнє зєразь присїдять до кого-нєбудь, підь пьєну ручь: «Ти бь мїні земєлки надїливь, Іване.» — «Такь щожь? и купи!» Було виманить за-нїзєщо, одурить було пьєного чоловіка, такь якь самь знає; а самь чимь бїльше шє, тимь хитріший робїтця. Топєнько було говорить; *гень-тєє*—єго примовка: «Гень-тєє, кумочку, дорого такь, гень-тєє, нехай будє такь, гень-тєє.» — «Та чи такь, той такь!» Такь и одурить. А якү ху-



добу збивъ велику покійний! Отъ же якъ воно пўсто дойшлось, пўсто и пішло, такъ марно и пропало: теперъ ажъ сўмно, якъ идешъ біля ёго дворища. Въ однімъ місті було комірть три, підъ однією кривлею, та на-різно дві; а теперъ усе опустіло. *худоба*, кажутъ, *переходя живе!*

Швóриха покійна любила балувать: назбіраєтця изъ селá жінокъ три, або чотірі, почотинихъ; (вона любила, Оверчўчку, Мпронєнчиху, Голубїху); балўють, балўють у Швóрихи, а тоді клічуть и до себе.

Зъ Комліками було знаютьця. Вони жъ такі були мосцїви, що любїли до панїв рівнїтьця. Пóти топтали, поки втоптали свою Вáрку за отця Іосипового сїна, Мусїя. Старий їхъ не любївъ. Було каже: «Се виновáтці, сякі-такі синї!» А вони, бачъ, любїли въ довгі влázити! Комліки ходили на Дїнь; понавóзять бу́ло рїбьячого жиру, кавь-йру, осятринш, сомїни,—вимóчують бу́ло у Ромні; кавьйр бу́ло ніко-ли й невибу́ва у Швóрихи, по́венъ ящикъ стоїть. Гу́вало у сєреду, абó въ пьятницю не знають своєї олії; кáшу мастять жи́ромъ. Чи звáрять юшку, то такъ жиръ и пла́ва. Любила покійна зъ людьми поді-лїтьця: и до людєй бу́ло піде и самá пришанує. Покійна, бу́ло, и не сїде: такъ и то́пчетця біля стóлу: усе подає, да припро́шує! А, бу́ло, на храмъ якъ зберу́тця до нихъ,—Бóже, світе! Храмъ бу́въ на Вше-єтя, такъ якъ и теперъ,—и почи́ть балувать: отсє, сє́годня бу́де храмъ, зáвтра хра́мівъ ба́тько, а пі́сля зáвтрєго хра́мова ма́ти; такъ и почи́ть водїтьця цілий тїждень; такъ-то въ старину баловали.

Була покійна и сердїта, любила щобъ по її робилось. А О́дoра трудно було розсєрдить, трéба бу́ло дўже розсєрдить; то вінъ тоді: «Ось я тебе пáлицею!» А разъ ёго лóди напилїсь, да й давай бїтьця, дакъ старий своєю лю́лькою якъ зацїдївъ Васи́ля, дакъ лю́лька такъ у шмáтóчки й розлетїлась, а зъ Васи́ля кровъ такъ и хлїнула. Здорóвий бу́въ старий, вінъ тимъ и бо́йвся бїть. Здорóві люде завсїгда сми́рні,—тимъ що бо́йтьця бїть!

О́дoрь підъ стáрість учївъ дїтєй грамоті. Звісно, ходїть, бу́ло, гара́здъ пездўжає; дакъ вїшъ, сїдя дóма, щобъ не скучáть, та й учить дїтєй. Комлі́къ Степа́нь, Ива́нь Піса́рь, се ёго були ученикі. Вїшъ, у хре́бті, покійний и нічо́го бу́въ, та на но́ги слабъ: у Гудєвївщини рубáли дубїну, дакъ дубъ и накотївся ё́му на но́гу и потрошївъ у прахъ; дакъ ёго до́вго лічили, старі пьятакі тєрли, да ёго наповáли,—



нога і зрослась; отъ, вінъ і поправивсь; а після того, опьять, лить черезъ скілько, підновило: наvertsавъ млинъ покійний, дакъ ёго пільга опьять по позі ударила; тимъ вінъ і слабій бувъ на ноги, а все таки на дев'яностому годі умеръ.

Старинні люде були кріпкі. Теперъ не встіє на ноги зопьятись, а поситай ёго,—чого воно не знає! Прэже люде лучче шанувались, тимъ і здоровье лучче держалось. Багато було такихъ у селі, котрі цілу зиму проходять обосоніжъ, і онучокъ незнають; та й морози жь були не теперішніхъ!

Покійний Оѳѳдоръ, кажуть, на ноги бувъ слабій, тільки і роботи ёго було, що у баштані сидіть, та любивъ пасіку. У ёго пасіка велась, була добра пасіка,—бóчокъ дві, було, набиває мѳду.

Старі дожили старости, а затимъ і онуки підростали. Старшого Петруся одружили, та не радовавъ вінъ старіхъ ні самъ собою, ні жінкою своєю. Покійний Петрусь недóвго й поживъ,—у молодіхъ літахъ такъ і померъ бездiтний. Малімъ хлопчикомъ такѳе було пещене, да шалѳене. Покійна Домася приїхала до старої у гóсті і ёго узяла; щось розказує і плаче, а Петрусь усе скáче; вона на ёго:

«Сядь!» та й згрізніулась; а вінъ усе скáче. «Сядь, сатано, щобъ ти проклятий бувъ!» Дакъ вінъ і недоживъ віку, такъ і счезъ. Материнське серце звісно якѳе: тамъ наляє, а тамъ у слідъ і подума: «Гóсподи, прости мене, що я такъ наляяла!» Отже, проклінъ матері даромъ піколи не минається. Такъ Петрусь недóвго й поживъ, молодимъ нечезъ.

Середульший онукъ, Данілко, оженився на Мовчанівні. Зъ Мовчаномъ покійний зазнався, ще якъ ходили разомъ підъ сарану, да й уподобали одинъ óдного. Прочувъ покійний, що у Мовчанá старóго есть дочка,—вінъ і написавъ письмо: «У тебе, каже, есть дочка, а у мене онукъ, чи не бóдемо сватами?» А Мовчанъ, тожъ, бувъ старинний чоловікъ, по тодiшньому, замо́жний,—войсковий товаришъ. А воно й доладу. Старі порадилися, да такъ і положили. Щó тамъ було за весілле, Бóже, світе! народу, скáзано, нiгде й пúчкою ткнуть: такъ і готити, такъ мовъ філя ко́лишетця. Швóру й Швóриху возили на гринджóлахъ по селу, і тиква варѳної зъ ними.

Тоді ще приданого і не чувать було. Бува́ло якъ жѳнитця, заразъ пита: яко́го батька, да якої матері? чи хазійка? а теперъ, *хоть и*



въ голові пүсто, аби було грошей пүсто. А було, пехай считае про придане, то не потрашить, кудя й тикать. Було скаже: »Отó Богъ, а то двѣри, иди не оглядаючись. У мене дочка не корова, а ти прийшовъ торговатьця, такъ якъ за корову; ти хочешъ брать не мою дочку, а придане. У мене всі діти рівні!«

При старости лїтъ, покійний Оѣдоръ радувався зъ своєю старою, дивлячись на своїхъ онуківъ; ёго сѣрце молоділо одъ радости, побачивши, що Данилко буде хазяїномъ. Жалувавъ Галя, такъ якъ рідну дитину, а Галя угождала старимъ яко-мога. Иноді стара хотъ и розсѣрдитця, и попрекнѣ чимъ, то вона собі пїшкомъ заплаче та й забуде. То було Швóриха, на сторони и каже: »Мовчанівна буде хазійка; вона здержить худобу!« А старий Швóра ніколи було и кóсо не поглине. Радъ бувъ такий, що по ёго натўрі прийшлись онўки. Старихъ вони звали батюшок и матушкою.

Була у старóго одна хата проста, и свѣтлиця, на-отшибі, (свѣтлиця и черезъ сїни пекарня), дакъ вони у свѣтлиці и не жили, а жили усеї вмістї, у въ одній хатї. Галя носить, було, у пасіку старóму обідать, то вінъ її посадить, и почне розказувать: якъ колись діялось, які прѣже були люде, якъ трѣба жить на свѣті, все навѣртуе покійний на те, що Галя молода людина, щобъ слўхала, бо їй трѣба жить на свѣті. Зорвѣтця було итї, то вінъ: »Посидь ищѣ, Галя, ось я тобі стільника підрижу!« Візьме да й стільника їй підриже, то вона тоді и піде.

Галя, звісно, по тодішнѣму, и грамоти не уміла. Старий Мовчанъ, було, каже: »На що їй грамоті учить? щобъ до паничівъ писала пїсьма? аби уміла Бóгу помолитьця, та хазяйство знала!« А їй мати, кажуть, зъ-мáлку учїлась у паняньському (\*) монастирі гаптувать, и Бóгу зъ книжки уміла помолитьця, да тільки писать не уміла.

Настўпить вѣчїрь, старий Оѣдоръ прийде зъ баштану, або зъ пасіки, Данилко съ поля; стара зъ Галею пораятця біля пѣчї: вечѣрю варять; стане смеркать на двóрі; збїраютця у хату; Оѣдоръ тільки увійде въ хату, заразъ и рїчь пайде: и почне балакать то про се, то про те. Любивъ покійний до всѣго доглядатьця: чи всі овѣчки

(\*) Паняньський монастирь, значить, жовочий.



сє поля прийшли, чи полічена скотина, а зимою якє стануть котїтьця овечки, щобє ягнятка булі полічені:

»А скілько дочко ягнятє?« — »Не знаю, батюшка!« — »Э, поганожє, дочко, що не лічишє. Трудисє, дочко, то не будешє ліками кожїха шитї!« Тілько єго й слова; а щобє росєрдивє — сохрани Господи! ні до віку! Зимом, підь довгі вечєри, налігачку сплетє, або обротє. У єго житїє, було на цілий годє; було помісяшно житїє читасє.

Якє пославє Господь синка Данилку та Галї, то було старий, бо-зна якє утішаєтця; якє стало піростатє дитинчє, візьме було єго старий, та й посадить у шанци. Звісно, шанка старого велика, а воно малє; посадить єго, та й стане забавлять, то воно що нєбудь єму и давай вимовлять або сміятьця. —

Такє-то старий Оєдорь доживавє віку свого, а вже старий бувє: голова якє молокє біла, и на нєги дуже квєливєся. Поки дойде було зє баштану додому, — оддыхає на дорозі разивє скілько. У хїторі було нарочито колєдочка положена, то вінє, идучї, якє утємитця, и сїдає на тїй колєдочцї; насбираютьця, було, до єго діти хрєстьянєскї, вінє їх жалує, и роздає їмє по огірєчку. Такє, було, и бїжять слїдомє, то вінє и давай жалувать: »Ти жє мій баранчикєк, ти жє моє ягнятєчко!« А вони все бїжять слїдомє за нимє.

Передє смєртю покійного Оєдора найшли пацюки на єго двєрище, да такоє, що такє и бїгають ватагами — а здорові — такє якє кїть добрий; люди такє и крікнули: »Се жє не передє добромє!« — Того жє году и вмерє Швєра. Слабівє покійний зо дня на день. Вінє и не болівє, щобє такє сказатє, обложною болєстю, а такє, одє старєости лїть, та одє великихє трудєвє: звісно, прийшла порє. Згасавє покійний, якє свїчєчка. *Одє смєрти*, кажутє, *и вє печі не замєжєся*. У двадцять-сємому годі перєставивєся покійний, якє полємєя догорїло: горїло-горїло, а послї, блєсь, та й затїхло. Такє прехєроше умїравє, що Бєже! При памьяти, при чїствїю, попросавєся зє усіма, поблагословивє усіхє, та й Бєгу дїшу оддавє.

Прихавє и другий онїчєк Захарєчко, сє Копотєпу, усі булі передє смєртю; усіхє вінє благословивє, зє усіма вінє прощавєся, усякому віхє напїтєствїє прочитавє. Старє, онїки и людє заливались слєзєми, не бачили и не вірили самї собі, що зє ними дієтца! Упо-



кой, Господи, душу старого Оёдора со святыми! Щобъ ёго діла передъ Господомъ стояли, яко свѣчи сїяли!

Ищё, після старого Оёдора, старá пожила щось годківъ съ чотирі; прийшла пора и їй виступать у дорóгу, и її здоліла старість: покинула старá на хазійстві Данилка, та Гáлю, а самá пішла до старого.

Степанъ Нісь.

Січень, 1860 року.

Шворинъ хуторъ.

### НАДЪ МОГИЛАМИ.

Не скинути окомъ ті степи широкі,  
Що Дніпръ облягають ізъ обохъ боківъ;  
По степáхъ усюди могили високі  
Надъ білою кістю козацькихъ дідівъ.

Траву вітеръ хилить, хмара хмару гонить;  
Нинче могила зъ другою гомонить...  
Ні, то не могила,—то будякъ надъ нею  
Съ перекотиполемъ сўмно розмовля:

«Лягли тутъ навѣки дружнѣю семьею

«За ту славу люде... а слави нема!

«Ніхто не згадає, ніхто не поплаче...»

—Перикотиполе: «Чудний ти, козаче!..

«Нехай спочивають! на щó імъ та слава

«И нá щó імъ слёзи, гіркі та криваві?..

«Щобъ марно котились?.. Свое добули —

«И долю и волю въ могилахъ знайшли...»

Будякъ похилився, и самъ себе коле;

У степъ покотилось перекотиполе...

Л. Яценко.

11 августа

1861.



## ВЕЛИКДЕНЬ У ПОДОЛЯНЬ.

(По поводу Быта Подолянъ, —Шейковского. Выпускъ 1-й 1860 г. Киевъ.)

*Загадка:* Сімь миль мѣсту, а на кінці мѣсту квіточка зацвіла. — Сімь миль мѣсту, а на кінці — квітъ наввесь світъ.

*Отгадка:* Великдень.

Въ стародавнее время, въ предѣлахъ Украины, жили, какъ извѣстно, разные народцы, и каждый изъ нихъ имѣлъ свои обычаи и законъ свой. Разность народовъ, отъ которыхъ произошло нынѣшнее население Украины, чувствуется еще и въ наше время. Сопоставивъ Подолянъ, напримѣръ, съ Полтавцами, съ перваго взгляда узнаемъ, что они принадлежать не къ одной мѣстности. Кромѣ случайнаго отличія—одежды, ихъ отличаетъ другъ отъ друга и самое *обличіе*: между Подолянами очень и очень мало *кириатихъ*, тогда—какъ преобладающій типъ Полтавца—*кірна*; Подоляне преимущественно *довгобрази*, между Полтавцами рѣдко встрѣчается *довгобраий*, а все *круловиді*. Самые обычаи народные, повѣрья, предразсудки, празднованія, будучи разсматриваемы въ подробностяхъ, обнаруживаютъ, хотя и не все, своеобразные оттѣнки, а нѣкоторыхъ подолянскихъ обычаевъ вовсе нѣтъ нигдѣ въ другихъ частяхъ Украины. Все это, очевидно, въ давнее время было рѣзче и нагляднѣе, но больше или меньше сгладилось; объединилось же только подъ вліяніемъ позднѣйшаго хода исторіи, — того, подъ которымъ сложилась и окрѣпла наша украинская народность.

Такія и подобныя отличія существуютъ не только между Подолянами и Полтавцами, правою и лѣвою стороною Днѣпра, но и въ болѣе узкихъ предѣлахъ. Напримѣръ, на Подолі въ теперешнихъ ея границахъ, кромѣ многого другого, замѣчаемъ ту особенность, что въ Балтскомъ уѣздѣ,



между Бугомъ и Днѣстромъ, Кодымою и Днѣстромъ, существуетъ праздникъ *русали*, который совпадаетъ съ первымъ днемъ Петрова поста, совершается *молодильни*, безъ участія мужчинъ и *дѣвчатъ*, подъ открытымъ небомъ (*на стенку*) и, если можно, близъ воды. Въ Ольгопольскомъ, въ Гайсинскомъ, Брацлавскомъ и другихъ уѣздахъ, къ Волини, даже нѣтъ слова русалка (\*). Въ Гетманщинѣ, вмѣсто русалъ, существуетъ другой праздникъ — *рѣзир* (Полт. Губ. Вѣд. № 23 1861 г.), который отбывается одними *жінками* и въ тотъ же самый день. Если бы было возможно опредѣлить границы, за которыя не выходитъ извѣстное празднованіе, обычай и т. п., то можно было бы узнать и границы, въ которыхъ жилъ тотъ или другой народецъ.

Раздробленіе этихъ народцевъ, вмѣстѣ съ другими обстоятельствами, наложило особенную печать на разные мѣстности и способствовало къ образованію новыхъ различій въ нашей народности, изгладивъ нѣкоторые признаки единства и создавъ новые, несуществовавшіе прежде, отѣнки. Отсюда произошли тѣ именно особенности, по которымъ мы одни другихъ (справедливо или несправедливо) дразнимъ разными именами. Такъ Гетьманцы дразнятъ Подолянъ *недѣляшками*, а Подоляне Гетьманцевъ — *москѡвскими недолѣлками* и т. п. Даже жители маленькаго пространства, иногда и одного города, имѣютъ свои прозвища, и не всегда по особенно-важнымъ признакамъ, тѣмъ не менѣе по признакамъ, бросающимся въ глаза. На Подоли, напр., Бужане дразнятъ *мадзѹрами* (*мадзуръ-мадзур*, а *мадзурі* по тамошнему тоже, что въ Гетьманщинѣ *щурі*) тѣхъ крестьянъ, которые исповѣдуютъ католическую вѣру. И тамъ же дразнятъ *вѣштяками* тѣхъ, кто живетъ ближе къ Каменцу, по ихъ обычаю кричать *вѣштя*, погоняя лошадей. Любечанъ (г. Любечъ) ихъ сосѣди и Кіеве передразниваютъ заимствованной отъ нихъ же фразою: «мы люди торговые, народъ промышленный». Въ этомъ прозвищѣ не маловажную роль играетъ мѣстное нарѣчіе, на которомъ говорятъ Любечане. Для Любечанъ нѣтъ большей обиды, какъ вопросы: *Почѡму кізка? Якъ пізнати, чи жїрна коза?* и т. п. Вообще при Любечанинѣ заговорить о торговлѣ козами — значитъ обижать его (\*\*).

(\*) Русалокъ, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ, называютъ *росалками*. Это названіе, судя по повѣрью, вѣрнѣе первого.

Украинскія слова и цѣлыя рассказы относятся къ нарѣчію Подолянъ бывшаго Уманскаго и отчасти Ладыжинскаго полковъ.

(\*\*) Стоитъ упомянуть и о томъ, что Бѣлорусовъ, называя Литвинами, драз-



Все это, вмѣстѣ взятое, дѣлаетъ необходимыми частныя описанія разныхъ мѣстностей нашего края. Безъ такихъ спеціальныхъ трудовъ, мы никогда не будемъ обладать знаніемъ его и его особенностей. Полнота, очевидно, должна быть непремѣннымъ условіемъ этихъ работъ, потому что они должны служить матеріаломъ для будущихъ изслѣдованій и замѣнять личное наблюденіе читателя. Но и не совсѣмъ полныя работы не могутъ быть признаны совершенно бесполезными по той причинѣ, что лучше что-нибудь, чѣмъ ничего, лишь бы это *что-нибудь* въ самомъ дѣлѣ проливало свѣтъ на избранный уголокъ. Но въ этомъ случаѣ должны быть описываемы если не всѣ, то за-то главныя особенности.

Спеціальнымъ этнографическимъ трудомъ въ глазахъ нашихъ и самого издателя является *Бытъ Подолянъ*. Г. Шейковский намѣренъ ознакомить съ бытомъ Подолянъ особенными статьями, дополняя ихъ матеріалами, сюда относящимися. Здѣсь, говоритъ онъ, найдутъ себѣ мѣсто пѣсни, сказки, пословицы, поговорки, повѣрья, загадки, анекдоты, фации (т. е. нисенітниці) и т. п. Такъ-какъ эти «матеріалы» будутъ обнародованы на томъ языкѣ, которымъ говорятъ Подоляне, то *Бытъ Подолянъ* будетъ имѣть важность «и для разрабатывающихъ южнорусскій языкъ въ филологическомъ отношеніи».

Какъ видимъ, цѣль изданія *Быта Подолянъ* обширна; но одной задачи недостаточно для того, чтобы трудъ вышелъ полезнымъ; (нерѣдко на самомъ дѣлѣ все оканчивается однимъ намѣреніемъ). Къ—сожалѣнію, *Бытъ Подолянъ* — то же, что *грайморе въ мѣщинѣ*. Прежде всего бросается въ глаза чрезвычайная неполнота фактовъ и какая-то странная увѣренность автора въ непреложности своего взгляда. Кажется, будто г. Шейковский имѣлъ въ виду только обнародовать свои личныя выводы, а не изобразить, какъ говорить, картину быта Подолянъ. Очень можетъ быть, что я имѣлъ бы другое мнѣніе объ изданіи г. Шейковского, если бы познакомился съ Подолянами только по этому изданію, а не лицомъ къ лицу, будучи самъ Подоляниномъ. Теперь же, при знакомствѣ съ Подолянами не по книгамъ, я не могу быть имъ доволенъ, и долгомъ для себя считаю пополнить трудъ г. Шейковского и кое-что въ немъ поисправить.

Въ *Бытѣ Подолянъ* много ошибокъ. Такъ, напримѣръ, въ словѣ *бацькунами*—отъ ихъ слова *бацька*—отецъ, батька. До сихъ поръ считается какимъ-то удаствомъ побить бацькуна—остатокъ древней племенной вражды къ Литвѣ. Случается, что байдаки причаливаютъ къ берегу для этой цѣли.



Г. Шейковский начал свое изданіе съ *гайвокъ* по той только причинѣ, какъ говоритъ самъ, что у нашихъ изслѣдователей народнаго быта гайвки не описаны. Но развѣ однѣ гайвки не описаны? Гдѣ у насъ хоть что-нибудь о народныхъ *парубѣчи*хъ играхъ на Великдень? Гдѣ у насъ хоть слово про *колодѣи*? Да мало ли чего не описано! Что касается Великоднѣ, то гайвкамъ предшествуетъ обычай *віддавати колодки*, вмѣстѣ съ гайвками идутъ *парубѣчи* игры; надо было поэтому начинать не съ середины, а съ начала— съ того самого начала, гдѣ замѣчается уже Великдень. Такъ слѣдовало бы поступить тогда, если бы Великдень былъ началомъ и концемъ задуманнаго изданія. Но предпринимавшій описать бытъ вообще—полный бытъ, слѣдовало бы доискаться того общаго пункта, откуда, какъ изъ клубка, развиваются все празднованія. Такой начальный пунктъ непременно *долженъ быть и есть* на самомъ дѣлѣ; потому-что народныя празднества—остатокъ религіи нашихъ предковъ, и не могли быть натыканы въ году, какъ тычки на огородѣ, безъ всякой связи между собою. Въ противномъ случаѣ, религія нашихъ предковъ была бы непоследовательна. Такого недостатка не можетъ быть въ религіяхъ, какъ твореніи цѣлаго народа, а не одной личности. И въ самомъ дѣлѣ, народныя празднованія такъ тѣсно вяжутся одно съ другимъ, идутъ цѣлый годъ въ такой строгой последовательности. Стоить только посмотреть на нихъ не по-одиночкѣ, а обнять взглядомъ весь ихъ годовой кругъ. Не обративъ на это вниманія, г. Шейковский нашелся вынужденнымъ предпослать всему общія мѣста и, подъ вліяніемъ университетскихъ лекцій археологіи профессора П.—, толкуетъ о разныхъ культахъ. Все это такъ; все это правда; но въ *Бытъ Подолянъ* всему этому не стоило бы давать мѣста: это археологія, а не бытъ. Оттого г. Шейковский и перескочилъ отъ гайвокъ на похороны...

Но принимаясь дополнять изданіе г. Шейковского, безъ всякихъ заднихъ мыслей, я долженъ предупредить читателей, что не имѣю никакихъ источниковъ, и буду писать по памяти— что видѣлъ и знаю. Степень моего знанія увидитъ каждый, кому угодно будетъ прочесть мои нехитрыя строки. Что же касается до меня, то я и не притязую на полноту, но не имѣю ни малѣйшаго сомнѣнія въ истинѣ сказаній моихъ о народѣ. Все мы покончимъ на Великоднѣ и достигнемъ своей цѣли, если укажемъ ему мѣсто въ годовомъ циклѣ народныхъ празднованій.



Великдень, какъ и должно быть, для Подолянъ самый радостный праздникъ въ году. Его, какъ и все праздники, бывающіе разъ въ годъ, называютъ *вPOCHИСТИМЪ* (въ рікѣ) *Святомъ*.—*Миколій* также вPOCHисте свято, хотя празднуется и два раза. Слово *вPOCHистий* прилагается только къ праздникамъ, а въ другихъ случаяхъ, въ смыслѣ *годовой*, употребляется слово *роковій* (роковій ярмарокъ). *Висілля* и т. п. торжества называются *вPOCHистими OKAZІЯМИ*. Великодня ожидаютъ съ бѣльшимъ нетерпѣніемъ, нежели всякаго другаго праздника, и чѣмъ ближе къ нему, тѣмъ радость неугомоннѣе. Запорожцы, въ одной виршѣ, объясняютъ эту радость какъ бы тѣмъ, что

»Теперъ усякъ наістця въ смакъ свяченої паски.«

Но мы не повѣримъ *чубатимъ*. Не тому мы радуемся, что *наімость паски*; хотя мы и *голѣдні*, однако удовлетвореніе этого чувства у насъ не играетъ первой роли. Мы радуемся просто тому только, что Великдень *на граніці*, потомъ *въ ділницяхъ* <sup>(1)</sup>, потомъ *въ ворѣтяхъ*, наконецъ *на порѣзі* и *въ хаті*. *Въ вѣрбну неділю* (ваій) Великдень чуть видно изъ-за горы, а мы уже поздравляемъ другъ друга и съ неописаннымъ восторгомъ приговариваемъ: *верба бѣе, не я бью: за тѣжденъ Великдень!* Иной еще прибавитъ: *будь здоровъ, якъ вода и багатий, якъ земля*.

Вода не случайно вошла въ это поздравленіе; она имѣетъ огромное значеніе въ народныхъ вѣрованіяхъ и обычаяхъ. Прослѣдимъ это, сколько можемъ. Начнемъ съ *жѣлного* (великій) четверга,—онъ близокъ Великодню, а мы про Великдень и говоримъ. Въ *жѣлний* четвергъ купаются *відъ чорної хвороби*. *На русал* купаются, *щобъ не було посухи*. Замѣчательно, что на русали купаются не раздѣваясь. Такъ же во всей одеждѣ купаютъ и тѣхъ, кто въ руки попадется. Я слышалъ, какъ купали попадю, дячка, проѣзжаго купца, управляющаго, перевозчика при паромѣ и т. д. Обычай этотъ такъ держится, что выкупанные не только не сердятся, но сами мѣшаются въ гуртъ и съ азартомъ бросаются купать другихъ. На *Купайла* ходятъ купаться съ извѣстнымъ обрядомъ, и самъ Иванъ купався. На *Зелені свята* ходятъ на поле *крупіти збѣже и свята криниці*; на *Маковія* тоже *свята криниці*. На *Ордань* купаются *відъ*

(1) Ділниці—ровъ вокругъ села, за которымъ начинается парина—посѣвы. Царивъ противоположна голѣда.



корости. При этомъ берегутся, аби хто не крикнувъ: щобъ така була, якъ дубова коря; бо вона, хай счезає, и справді корюю визметця на тілі. Тогда же умываються, щобъ очі не боліли, а дівчата—щобъ рум'яною бѣти. Надо замѣтить, что въ воду, приготовленную для умыванья, бросаютъ иногда калину или коралі (дорогѣ намисто), щобъ черв'яному бѣти,—щобъ лице чисте було. Коралі также совѣтують мужчинамъ носить на шеѣ, какъ женщины, відъ остудѣ. Вода употребляется въ различныхъ шопотахъ—(примѣвахъ): якъ воінь скидають (и огонь разомъ), якъ що виливають—отъ перелѣсника, або що... Въ разныхъ гаданьяхъ также употребляется вода; напр. на Андрея виливають вѣскомъ, ѳлискомъ. Тогда употребляется вода холодная,—лучше, если непочатѣ. Но и горячая вода употребляется, напр. якъ виливають плаксівци, якъ покривають молодѣ (на Подоли не водять въ церковь скривати, а покрываютъ дома—завивають въ намітку; до церкви ходять на вивідъ); садять її на ослінъ, чи що, а підъ ослономъ відро зъ водою, щобъ здорові були якъ вода. (Послѣ употребляется и огонь). Якъ вилуплятьця цусята або коченята, то, щобъ здорові росли, міздо и шкаралупи виносять на воду. Якъ упаде дитина съ коляски або що, що здорово забѣтця, то те місце зливають водою, щобъ не вадило. Воду, между прочимъ, ставятъ на окнѣ, по выносѣ покойника изъ хаты—для души, которая прилетитъ въ видѣ мухи и буде їсти и пити. Посредствомъ воды узнаютъ чисто или нечисто мѣсто. Погребая утопшаго, иногда поливаютъ его водою, щобъ дощъ бувъ, — щобъ не було посухи. Вода употребляется и въ чарахъ, особенно въ отношеніи къ любви. На воду (на Бігъ) выносятъ и дѣрвья скорлупы писанокъ, крапенокъ въ томъ убѣжденіи, что онѣ поплывутъ къ Рахманамъ и укажутъ имъ, что пора праздновать Великдень (\*). Что касается того, что желаютъ быть богатымъ якъ земля, то это проистекаетъ изъ представленія народнаго о богатствѣ ея: хто жъ багатий, коли вона всіхъ годѣ! Землю также называютъ сильною, бо вона всіхъ на собі носе.

(\*) Рахманы—это народъ, неумѣющій ни читать, ни писать, но крещенный. Они такъ далеко живутъ, что скорлупа заплываетъ въ ихъ страну только къ Преполовенію. Тогда они и празднуютъ Великдень. Потому-то Подоляне Преполовеніе знаютъ подъ именемъ Рахманського Великодня.



*Свячену лозу* прячуть и *котіки* употребляютъ какъ лѣкарство отъ лихорадки и для скота, *якъ, бувá, здѣється.*

Отъ *сѣрбної неділі*, кромѣ обыкновенныхъ хлопотъ — *шити біліти*, кромѣ приготовленій на *паскѣ* и т. п., я ничего не замѣтилъ до *жїлиго четверга—до страсті*. Для *страсті*, хлопята задолго впередъ готовятъ *довбешкѣ*; съ звономъ собираются къ церкви съ этими стучалками и когда звонятъ во время самой *страсті*, *тарабаня* ими въ колокольню, гдѣ деревянная, или въ церковную ограду, или просто въ доски, разумеется, если не запретятъ. Это повторяется каждый разъ при звонѣ колоколовъ, начинаясь и оканчиваясь вмѣстѣ съ звономъ, и продолжается до конца страсти. Рокотъ этихъ *довбешокъ*, сливаясь съ звономъ колоколовъ въ одинъ гулъ, производитъ невыразимое впечатлѣніе: повторяясь во всемъ окресткѣ, отражаясь тысячами перекатовъ эха въ лѣсахъ и горахъ, до глубины души поражаетъ человека, и такъ уже настроеннаго къ печали. Нельзя сказать, что это печаль; это совсѣмъ не печаль, но какое-то необъяснимое—*тихосѣмне* чувство: сердце такъ и расплывается. Особенно мнѣ врѣзалась въ память одна страсть, когда я былъ еще дитятею лѣтъ восьми-деяти. Я вышелъ изъ церкви *провітритись*. Ночь была темная, туманная и какъ будто *мрака йшла*. Яркій свѣтъ, пробиваясь сквозь окна, золотыми столбами наискось, стремился къ небу, будто указывая дорогу молитвамъ, и далеко-далеко исчезалъ въ туманѣ, постепенно ослабѣвая. Кажется даже, я видѣлъ радужные цвѣты. Внизу другая масса свѣта, сквозь растворенную дверь маленькой деревянной церкви, золотить молящихся. (Смѣсь радости и печали, на важно-спокойныхъ лицахъ стройнаго, красиваго народа, стоятъ кисти живописца-художника). И все это теряется въ дали, во мракѣ, и на извѣстномъ разстояніи, кажется, не люди ходятъ, а духи, пришедшіе вмѣстѣ съ нами праздновать страсти господни; то вырѣзываются изъ мрака, то снова погружаются въ мракъ, то опять покажутся, и снова исчезнутъ. Отъ сверканья свѣчъ и лица ихъ представляются сверкающими. Общая тишина, подъ равномерное журчанье весеннихъ ручейковъ, прерывалась по временамъ трескомъ довбешокъ, да звономъ въ колокола и на время заглушала то заунывную *самолівку* старика-дѣляка, то протяжное чтеніе страстей господнихъ параспѣвъ. И за горой тотъ же трескъ и звонъ, и та же картина мерещится, и за лѣсомъ тоже. А вотъ чуть слышно изъ-за *Боду* отдаленный гулъ: и не вѣрится, звонъ ли это дѣйствительно и есть ли тамъ *хлопці*, преж-



нее ли впечатлѣніе продолжается, или эхо на эхо отзывается. И снова звонъ, и снова трескъ, и потомъ тишина; такъ и хочется вмѣшаться въ гуртъ, да доবেшки не было, а *паники мокрі*. Такъ и стоялъ бы очарованный; забылъ и гдѣ я, и для чего тутъ; сердце словно таетъ; но старикъ староста (разумѣется, церковный: тамъ иныхъ старость нѣтъ) помогъ мнѣ опомниться: *годі стояти, паничу; казали панотець, щобъ уже до цѣркви йшли*, сказалъ онъ. И я пошелъ, озираясь и прислушиваясь, какъ сердце билось. Почему тогда не въ послѣдній разъ оно билось!..

Народное суевѣріе соединяетъ съ этимъ торжественно-печальнымъ вечеромъ разныя вѣрованія о вѣдьмахъ. Но объ этомъ будетъ отдѣльно разсказано мною въ *Основѣ*.

Употребленіе *страстної свѣчки* извѣстно.

Отъ обѣда въ четвергъ до разговѣнья старушки ничего не ѣдятъ, т. е. ничего равно и въ ротъ не берутъ. Въ эти дни хлопоты въ самомъ разгарѣ: женскій полъ такъ занятъ, что даже нѣтъ времени и заснуть; ночь и день работа: *паски печуть, поросята...* А *пѣки ще пачинки заготовити! Тамъ писанки пѣшуть, крашанки красятъ; дивись—и витірати порѣ. А тамъ... не біянулась, а вже й Христа дочиталися. Хапайся-хапайся! пора вже святити...* Боже-Божє! *отутъ-то колотні, яка не вправилась, або що! Платину*, которою писанки вытирають, прячутъ и *підкурюють відъ бишійхи, якъ въ вусі стрикає, або-що*. Но мы забѣжали впередъ. Еще есть *дѣяние*. По пока дойдемъ до *дѣянія*, займемся передачею легендъ, основанныхъ на событіяхъ, въ эти три дня совершившихся.

Въ молитвахъ Подолянъ есть примѣсь уніатства (отъ Отца и Сына); между молитвами считается сонъ *богородиці* и *бурлацкій оче-нашъ* (\*). Что касается свящ. исторіи, то Подоляне имѣютъ ее свою отъ

(\*) Къ сожалѣнію, я его незнаю; знаю только, что онъ раздѣленъ на прошенія; нѣкоторыя изъ нихъ передаю: не дай, Боже, съ *кози козуха, а зъ свий чобітъ*; избави, Боже, відъ *Барської грѣблі*; избави, Боже, відъ *Кулакського спрѣви*; избави, Боже, відъ *служби въ Китайгородського попѣ*. Что касается объясненія этой молитвы, то я знаю слѣдующее: 1) *Барська-грѣбля* обыкновенная плотина въ г. Барѣ. Она очень длинна, идетъ извилинами и весною до-того заплываетъ грязью, что ѣзда по ней въ высшей степени затруднительна и даже опасна. Кромѣ того, что можно *загрузнути*, страшныя про-



сотворенія міра до Р. Х. и далѣе. Есть даже мѣтнія о будущемъ, ничуть не основанныя на христіанствѣ. Кромѣ чисто-религіозныхъ легендъ, есть и бытовыя. Бывъ собраны, онѣ могли бы пролить много свѣту на минувшую жизнь нашу, незапамятованную исторію. Легенды, относящіяся къ страстной недѣлѣ, такого значенія не имѣютъ: это евангельскія событія, украшенныя народною фантазією. Безъ сомнѣнія, это было когда-то полнымъ зданіемъ, но не бывъ поддержано воспитаніемъ, мало-по-малу затемнялось и теперь представляетъ жалкіе обломки, показывающіе ясно, насколько небрежно было духовенство въ дѣлѣ образованія народнаго, даже религіознаго. Эти рассказы не должны умалять чести нашего народа; несмотря на нихъ, онъ строго правдивъ.

Юмористическихъ рассказовъ, которые касались бы страстной недѣли, нѣтъ, хотя юморъ народный шагнулъ и въ небеса, и за облаками нашелъ для себя предметы и матеріалы. Духъ событій не таковъ, чтобы можно было потѣшаться. Иное дѣло лысина у ксєндза (*kořónka*), многоженство у магометанъ... Рассказы, относящіеся къ страстной недѣлѣ, всѣ серьезны и вотъ тѣ, которые и знаю.

*вѣмля* (по-тамошнему—прірви) съ глухой стороны *грѣбли*, глубокія и наполненныя водою, такъ и ждутъ жертвы. Лѣтомъ ухабы и т. п. до-того надоѣдаютъ, что дѣйствительно надо просить Бога объ избавленіи отъ этой *грѣбли*. (Я разъ всего по ней проѣзжалъ лѣтомъ и не захочу больше). 2) *Кулаковскаго спрѣва*. Былъ помѣщикъ на Подолѣ п. Кулаковский (Кулаковский) изъ поповичей, отличавшійся несправедливымъ рѣшеніемъ жалобъ. Говорятъ, онъ наказывалъ и истца и обидчика. Наказаніе состояло въ неумѣренномъ денежномъ штрафѣ на церковь; для обидчика прибавлялись *нагаі*. 3) *Китайгородскаго пона* служба. Китайгородъ—село, не знаю котораго уѣзда. Тамъ, въ свое время, былъ на приходѣ священникъ о. Семенъ. Онъ-то увѣковѣченъ въ бурлацкомъ *оче-наші*. Причины объяснить слѣдующій истинный фактъ. У него была крѣпостная дѣвка, кажется, Настя или Явдоха, собою полная, низенькая, при полнотѣ, очевидно, и тяжелая. Этотъ ея панъ о. Семенъ каждую ночь заставлялъ ее танцовать. При этомъ бралъ въ руки длинный кнутъ и безустанно стегалъ по икрамъ, *щобъ дрібніше ногами виробляла*. Разумѣется, она должна была подбирать платье выше колѣнъ. Его соблазнили мясистыя икры: «а якъ пристае!» говаривалъ онъ. За протанцованную ночь, онъ платилъ по *карбованцю*. Несчастная Настя, протанцовавъ ночь за деньги, день должна была работать по своей обязанности, и также терпѣла стеганье по икрамъ. Неудивительно, что эта служба вошла въ бурлацкій *оче-наші*. Подобнымъ образомъ онъ обращался со всѣми. Но жаловаться было некому, потому что и судьи были таковы же. И угнетенные обратились къ Богу и составили моливу, которую читаютъ и теперь, хоть смыслъ ея уже не имѣетъ значенія въ жизни. О *чобѣтлахъ зъ свині*, *кожухъ съ козы* и говоритъ нечего. Такъ объясняли мнѣ этотъ *оче-наші* священникъ о. Писичевскій.



«Якъ шукали Христа згубити, то вінъ утікъ та й сховався и найперше въ ясла міжє воли. Жиди такъ ёго шукають, такъ шукають! А волики іди собі паню, та все мордою пригортають схованця—вибира піби, котро дучче стебло, и все пригортають.

«Виховався Христось на цей разъ и поблагословивъ волиъ, щобъ мало їли и сіті булі.

«На другий разъ прийшлося ховатись. Куди тутъ? Вже Жиди знають, що бувъ міжє волами... Взявъ та й сховався міжє коні. Та коні, сказано худобина пажирлива, якъ почали їсти, то й зіли й те, чимъ Христось самъ себе бувъ—накривъ. То Жиди и забачили и взяли Христа. За це Богъ проклявъ коней, щобъ їли цілий вікъ, и все голодні стояли.» (Существуетъ слѣд. поговорка: воліві дай половини та жени поволі, а коневі вівса, та жени, якъ пса).

«Якъ привели Христа мучити, то наробили цвахівъ (гвиздківъ) зо всякої деревини, тільки зъ гиви—ні. Та котрій побробують забіти підъ паність, вінъ такъ и зігнѣтця, наче зъ воску зіпаний. Що тутъ робити? чимъ тутъ мучити? Ажъ въ голову заходя. Думали-думали та й порадились: затешімъ, кажуть, ще зъ гиви. Якъ той не полізе, то хто ёго зна, що вже й казати!.. Затесали изъ гиви, а вінъ и пішовъ, якъ залізний. Отъ и давай мучити Христа гивовими кілками (\*). За це Богъ и проклявъ гиву, щобъ червива була. Тимъ вона и червивіє такъ, що Богъ залявъ її червивити доки світа та сонця.»

Извѣстно, що дѣлають воробьямъ за мнимое ихъ участіє въ дѣлѣ умерщвленія Христа. Когда оселѣпять, «бідна пташина не литить, якъ видіюща, куди носомъ; и знесѣтця вгору, скільки видно, складе крильця и пускаєтця до землі, якъ камінець. Впаде й розібьєтця.»

Народъ вѣрить, что стража, приставленная къ гробу Господню, и теперь стоитъ на своемъ мѣстѣ. Она состоитъ изъ двухъ евреевъ и оба они живы, и «якъ місяць старий, то й вони старі—старезні, ажъ трісатця, а якъ місяць молодий, то й вони молоді, наче їмъ по двадцятому годочку.» На вопросъ: «коли ви прийшли», они отвѣчаютъ: «вчора». — А коли підете? — Взавтра.»

«Такъ уже їмъ Богъ давъ, щобъ жили до самого страшного суду.»

Объ Іудѣ розказывають: «повішусь, думає собі, піду въ пекло.

(\*) См. 1 коляда господареві.



А Христось, якъ буде визволити людзькі дүші, то й мою визволить. Прийшовъ до ідної деревини, перекинувъ мотузъ, чи що, и тільки опустився, вона й гіля попускала. Вінъ до другої, и друга такъ; и третя такъ; ажъ до осичини прийшовъ, и завішався на осичині. Того-то хочъ (\*) якъ и тихо на дворі, а на осичині все листъ киваєтця, паче живий. «Другіе говорять, что онъ завішався на бузині и она оттого не годится теперъ для построекъ. Бузникъ почитается жилищемъ чорта.

»Завішавсь Юда та такъ и висівъ, ажъ доки самъ не ввірввся—Тоді вже впавъ и гинь у ярү.» Изъ разлагающогося тїла его выросъ тютюнъ. Впрочемъ насчетъ тютюну єсть и другой разсказъ, въ который входить Христось съ апостолами. «Тїло Юди тутъ зігліло, а душа въ пеклі пропада. Бо якъ Христось пішовъ визволити дүші, то й єго дүшу хотївъ визволити: «иди вонъ,» каже; та Люципірь навчивъ: «кажи, сину, не хочү», Юда й каже: «не хочү.» — «Кажи, сину, мині й тутъ добре», намовля изновъ Люципірь. «Мині й тутъ добре,» озвався Юда. Христось изновъ: «иди вонъ.» А Юда все за Люципіромъ говоривъ. Такъ и третій разъ було. И зоставсь Юда найвірнічимъ синомъ у Люципіра и сидить въ нїго на колїнахъ, и своєю калїтку въ руці держить.» Въ одной виршї запорожской вєсть-что говорится:

«А сей Юда єъ того студа, звїродивий макуха,

То синіє, то красніє, бо братъ злого духа.

Вельми вінъ злякъ (\*\*), ажъ міхъ залякъ зъ грїшми за плечина.

За єго грїхъ той клятий міхъ все передъ очима.

Въ землю вкопавъ, щобъ міхъ пропавъ, та окаменїла —

Посохъ и цвітъ и трави нїть—білшъ не зеленїла.

Въ воді рибу міхъ изъ глибу роспужавъ и раки, —

Вернувъ злий духъ изъ води сухъ до Юди и паки.

Злю мару пікъ у жару, да не загорївся —

Вогонь потухъ, а цей злий духъ въ печі й не нагрївся.

Кріпко пошитъ, чортомъ підбитъ, що и не деретця;

Зъ води, зъ печі впать на плечі до Юди беретця.

И зъ їмъ мішкомъ ходитъ пішкомъ у пеклі повсюду;

Панъ повелївъ, щобъ міхъ не тївъ до страшного суду.»

(\*) Хочь Подоляне употребляютъ въ значенїи хотя, а хочь — сокращенное хочешь—що хочь, роби—вм. що хочешь роби; или—роби, що хочешь—и роби, що хочь. Хочь поведит. вм. хотї; що хотї и що хочь—одно и тоже.

(\*\*) Увидавши Христа.



Любопытны народныя разказы объ изобрѣтеніи водки, о происхожденіи лысыхъ, кривыхъ и т. п. Но такъ-какъ эти разказы могли бы войти только въ полный бытъ Подольнѣ, то мы и оставимъ ихъ, потому-что они не относятся къ Великодню. А между-тѣмъ вотъ *дійніе* передъ нами. Оставимъ *жінкамъ та дівчатамъ ходіти коло тіста, коло сіра то-що*; а сами—наше діло *парубоцьке*—пойдемъ за *парубками*.

На Подолі нѣтъ *ўлиць*—перевелись; нѣтъ, кромѣ *вечерніць* и *одень-кївъ* въ нѣкоторыхъ мѣстахъ, никакихъ сходокъ молодежи. Лѣвая сторона Днѣпра ночью имѣетъ больше жизни и поэзіи, чѣмъ днемъ: до полночи отъ сумерекъ вы слышите пѣсни, говоръ, смѣхъ... На Подолі въ это время развѣ собака залаетъ да пропоетъ пѣтухъ. Иногда волки завываютъ. Лѣтомъ, покрайней мѣрѣ, *ночліжники* поютъ, идучи на поле; иной и *на сонілку*. Но все это въ одиночку. Женскаго голоса ночью тамъ никогда не услышите. А зимою *тіхо та сїмно, якъ у домовіні*. Это, очевидно, зависитъ не отъ народнаго характера—народъ нашъ вездѣ одинаково *співочий*; причиною тому постороннее вмѣшательство. Въ этомъ отношеніи, особенно отличается духовенство. Въ послѣднее время, оно съ особеннымъ жаромъ стало преслѣдовать Купайла, Андрея, Маланку и т. д. подъ видомъ ревности о вѣрѣ, а *вечерніці*—подъ предлогомъ противодѣйствія разврату. Между-тѣмъ, народныя празднованія имѣютъ значеніе только игръ, а *вечерніці* суть вечернія сходки молодежи,—не что иное, какъ вечера у пановъ, только безъ участія старыхъ. Старики—или лучше мужья и жены—отдыхаютъ, или дома работаютъ, имъ не *до гостіни*, не *до веселости*; а молодые сходятся въ одинъ домъ, съ тою цѣлю, чтобы не скучать за работою въ длинные осенніе и зимніе вечера. Этимъ-то именно и отличаются *вечерніці* отъ вечеровъ: здѣсь работаютъ, діло ділають, а тамъ переливаютъ изъ пустаго въ порожнее, театральничаютъ, проигрываются и т. п. Не безъ того, разумѣется, что бы не было пехорошихъ случаевъ въ народѣ; но развѣ то же самое не случается и въ высшемъ сословіи? хотя *панянки на вечерніцяхъ* не бываютъ. Да кто скажетъ, что и въ простомъ народѣ это отъ вечерниць? Такой дѣвушки даже не принимаютъ на вечерниці. Я очень хорошо знаю вечерниці, знаю дѣвчатъ, знаю народныя обычаи и взгляды, и то знаю, что *хазяйський синъ* не посмѣетъ *заняты* съ пехорошею цѣлю *хазяйську дочку*. Для этого есть *жидівські наймичкі, рекруткі, московкі* (солдатки) и т. под.



пригуль. Притомъ, дѣвицы такъ связаны обрядомъ первой ночи, что только пьяная или крайне-безстыдная можетъ поддаться обольщенію; но если въ ея сердцѣ останется хоть не много стыда, если въ ея головѣ не перевелось сознаніе себя и чести, то такая можетъ уступить только *силѣ*, и добровольно ни за что не согласится *під-тупіати підъ ноги отця-неньку*. Парубки очень хорошо понимаютъ это, понимаютъ это и родители, а потому и позволяютъ своимъ дочерямъ не только ходить на вечерницы, но и *приймаѣ на білі подушкі*, какъ поется въ пѣсняхъ. Не понимаетъ или притворяется, что не понимаетъ этого, только духовенство, — разумѣется не безъ исключенія, — и назначаетъ штрафы за участіе въ томъ или въ другомъ. Штрафы эти состоятъ въ денежныхъ взысканіяхъ *на цѣркву*, или въ отработкѣ священнику, преимущественно во время говѣнья, также передъ свадьбою. Болѣе ярые употребляютъ и другія болѣе радикальныя мѣры убѣжденія, сопровождаемыя синими впечатлѣніями. Въ этомъ помогаетъ духовенству и благоразуміе пановъ. (\*)

Грустно, тяжело, невыносимо становится, что народъ, вмѣсто своихъ высоко-поэтическихъ сходовъ, долженъ собираться въ корчму, откуда никто не гоняетъ ниже словомъ, не только палкою или кнутомъ. Удивительно ли, что лѣтъ тридцать назадъ, и для парубковъ, рассказываютъ, считалось позорнымъ являться въ шиннокъ; а теперь и дѣвчата ходятъ туда, словно *до напѣшки, такъ до шинкарки*. Что можно выпестъ изъ этого дома, кромѣ разврата? *пьяному и морю по колѣна*. Но этого не хотятъ видѣть, и годъ-отъ-году сильнѣе бросаются на народные обычаи, яростнѣе становятся во взысканіяхъ. Можетъ, покажется несообразнымъ, что я такъ разговаривалъ о запрещеніяхъ, а между тѣмъ имѣлъ же время изучить обычаи: гдѣ плоды тѣхъ преслѣдованій?— На это я скажу, что не все удалось перевести: народъ очень упоренъ въ своихъ привязанностяхъ къ чему-либо. Притомъ,—я изучалъ народъ въ приходѣ своего отца, который самъ недоволенъ запрещеніями и остался украинцемъ. Онъ такъ правильно смотритъ на народные игры, что не только не запрещалъ ихъ для народа, но и дѣтямъ своимъ—*хлопцямъ и дѣвчатамъ*—позволялъ ходить на Купайла,

(\*) У Подолянъ остался до-нынѣ *громадзкий судъ*: всю громадою выбираютъ *судцівъ* изъ стариковъ—не больше семи, не меньше четырехъ, и они рѣшаютъ дѣла общимъ приговоромъ на сходѣ подъ открытымъ небомъ, куда призываютъ и спорящихся. Обычай этотъ поддерживали и нѣкоторые помѣщики.



гдѣ *справляли Андрѣя* и т. п. Только на *вечерницѣ* не пускалъ насъ,—очевидно, потому, что ни для насъ, *хлопцѣвъ*, ни для сестеръ нашихъ тамъ не было пары. Спасибо ему за это!.. Да и что намъ дѣлать было на вечеринкахъ, гдѣ всѣ за работою? Кромѣ того, благодаря семинарскому воспитанію, я былъ настолько глупъ, что могъ бы надѣлать проказъ и быть вытолканнымъ, какъ выражаются, *стришиа*. Спасибо за запрещеніе; этимъ я спасенъ отъ мучительныхъ воспоминаній. А на вечеринкахъ паничамъ такъ часто достается!.. Счастливыцы-паничи — кого не бьютъ? за-то ужъ и ихъ, — кто не хочетъ.—По данному слову, пойдемъ за парубками. Вотъ ужъ дѣянiя: пора.

Съ какимъ нетерпѣніемъ цѣлую страстную недѣлю ждуть Великодня, съ такимъ же, если не съ большимъ, нетерпѣніемъ въ *великодню суботу* ждуть вечера. Не потому вечеръ играетъ такую роль, что отъ Великодня онъ отдѣляется только ночью, нѣтъ—этотъ вечеръ имѣетъ свое собственное значеніе. Ни пѣсенъ, ни игръ въ это время не бываетъ; но обычай *вогнѣ клѣсти* включаетъ его въ число народныхъ празднованій и разжигаетъ сердца. *Вогнѣ клѣсти* имѣетъ что-то поэтическое само по себѣ; посмотрѣли бы вы, какъ почлижники заботятся объ этомъ, какъ собираютъ ихъ огонь въ кружокъ, какъ они веселы вокругъ огня. Съ какимъ воодушевленіемъ послѣ рассказываютъ о тѣхъ ночахъ, когда на полѣ *вогнѣ клѣли*! и какъ завидуютъ этимъ счастливымъ тѣ, кто по чему-либо не могъ имѣть удовольствія развести огонь! Кажется, что можетъ быть обыкновеніе огня, разведеннаго лѣтомъ въ саду, вмѣсто кухни, а между тѣмъ, такіе дни оставляютъ въ душѣ какія-то торжественныя воспоминанія. Даже тѣ *потрѣзи* ѣдятся съ бѣлымъ аппетитомъ, которыя приготовлены въ саду. Не смѣшно ли? старики любятъ лежать, посидѣть, побалакать возлѣ этого огня... Нѣтъ, не смѣшно. Посмотрите, съ какимъ торжественнымъ видомъ они рассказываютъ *дѣтворѣ* про давнія лѣта, про разные *пригоди* изъ своей молодости!.. Все это навѣялъ огонь. Къ этому огню выходитъ не только мать семейства, отецъ, но, если есть, и *дідъ потурбѣе своѣ старѣсть*. Любо посмотрѣть на этотъ кружокъ! румяная *молодѣця* стряпаетъ, отъ огню еще болѣе зарумянившись, а тамъ отецъ нѣсколькихъ дѣтей самъ *дровця збирає*; а *старій дідъ* сидитъ въ тѣни, и вѣтеръ балуется его сѣдымъ чубомъ. А *дѣтвори*? шныряютъ сюда-и-туда *голоновзики*, пищать, кричать, забавляются, или тѣснымъ кружкомъ



сидять возлѣ дѣдушки, слушая каждое слово его, ловя каждое движеніе чувства. Но вотъ пробѣжало неудовольствіе по всѣмъ лицамъ вразъ—и всѣ заворожились—что это? это хозяйка зоветъ кушать. Несмотря на то, что обѣдъ этотъ—словно *хлѣбъ відъ заіиця*, но всѣ не охотно принимаются за ложку, какъ будто жалѣя, что огонь болѣе ненуженъ, что они оставятъ его одного и сверхъ того еще и водою зальютъ. Огонь—великое дѣло: безъ удовольствія и ту *картоплю* копають и ту *кукурѣдзу* ломають, гдѣ огню не разводять; безъ огню и *баитанѣ* не выберутъ; безъ огню, подъ открытымъ небомъ, никакая *оказія* не обходится. Праздникамъ огонь придаетъ торжественности. Но огонь *на діяння* имѣетъ свою собственную важность;—это огонь *на діяння*. Никакъ я не могъ добиться, для чего разводять этотъ огонь. На всѣ мои вопросы отвѣчали: *бо діянне сѣ-ібдня*, или: *бо вазтра Великдень*.—»Ну! то вазтра Великдень, а вогонь сѣгодня на-що?»—Та просто на-то, шо вазтра Великдень.—»То на щожъ вогонь кладете?»—А на що такъ споконвіку ведѣтца?—Какъ видно, народъ самъ не знаетъ, для чего этотъ огонь нуженъ, и ему особеннаго значенія не придаютъ; но съ какимъ неудовольствіемъ отказываются разводитъ его, когда кто-либо не позволяетъ! какимъ *іомономъ* встрѣчаютъ запретителя!

Но я много наговорилъ уже, а еще не сказалъ, гдѣ и кто разводитъ огонь *на діяння*. Парубки разводять его недалеко отъ церкви, гдѣ-либо въ безопасномъ мѣстѣ: женскаго пола при этомъ огнѣ не бываетъ, а мужчины могутъ быть всѣхъ возрастовъ и сидятъ обыкновенно до благовѣста *на всенѣше*. Тогда идутъ къ церкви, а огонь остается незалитымъ, чего не позволяютъ себѣ въ другихъ случаяхъ.

Замѣчательно, что ради этого огня забывается право собственности: кто что можетъ и у кого можетъ взять, все передаютъ огню. Я самъ былъ свидѣтелемъ, какъ, по совѣту одного *чѣсного господа-ря—роздобѣти палива на шопѣхъ* (повітка, сарай)—у него самого унесли *кругъ* довольно порядочныхъ колесъ и въ его же глазахъ положили на огонь.

— Браво! браво! сказали онѣ.

— Та це, дядьку, ваше! замѣтилъ кто-то.

— А думаешь, я не пізнавъ... Щобъ зъ мене за господа-ря, якъ би я свѣго добра не пізнавъ? Та щожъ робити?—хай хмѣру нагрѣе...

Не будетъ ли это указаніемъ на празднованіе съобща, на праздникъ всего народа, на богослуженіе, при которомъ, какъ въ одной



семьѣ, не было ни моего, ни твоего, но все *наше*, какъ Богъ *нашъ*? Вѣдь у Славянъ можно же было воспользоваться чужимъ добромъ для угощенія чужестранца; можетъ-быть, такимъ же образомъ богатые заступали неимущихъ и въ дѣлѣ жертвоприношеній—что очень возможно. Сѣкиры не употребляютъ при этомъ огнѣ въ это время потому, что *взѣтра свѣто*, но, въ древности, очевидно это имѣло и другое значеніе,—быть-можетъ, то же самое, что и при кострѣ для сожженія вдовъ. Спать при огнѣ не позволено, а кто уснетъ, тому непременно *лѣса підженуть*, развѣ отца побоятся. Не только, впрочемъ, у этого огня, но и въ домахъ противъ Великодня стараются не спать цѣлую ночь и цѣлую же ночь не тушатъ огня въ домахъ, разумѣется, кто имѣетъ возможность. Огонь, разведенный парубками, горитъ и на Великдень, иногда и до вечера, но уже поддерживаютъ его только дѣти. Не безъ того, что и парубокъ придетъ но не надолго, и это не считается уже обязанностію, какъ въ предшествовавшую ночь.

Казалось бы, сидя у этого огня, какихъ разсказовъ не наслушаешься! ими, вѣдь, такъ богатъ нашъ народъ. Между тѣмъ, выходитъ иначе: всѣ сидятъ въ какомъ-то благоговѣйномъ молчаніи, только изрѣдка слышно: *піджарь! поправь!* и т. п. Безъ разговоровъ, правда, не обходится, но они ведутся въ-сторонѣ и почти безъ исключенія, имѣютъ предметомъ своимъ старину, прошедшія празднованія... Разъ я слышалъ предлинный и презанимательный разсказъ о бѣгствѣ нѣсколькихъ душъ изъ турецкой неволи—началось оно на Великдень, а потому и было передано старикомъ. Случаются и юмористическіе разсказы, но смѣяться непозволительно: «щѣ ти коло волівъ, чи щѣ! гамуйся!» такъ и загремѣть.

Когда я видѣлъ этотъ огонь, разгулъ уже исчезъ; но разсказываютъ, что *въ-давнину не такъ бывало*. Это, впрочемъ, ничего не отнимаетъ у самого характера празднованія, кромѣ роскоши, богатства, живости, а потому и пройдемъ это молчаніемъ.

Такъ-то парубки проводятъ на Подоли ночь противъ Великодня:—говорю проводятъ!... Можетъ-быть, слѣдовало бы сказать проводили? Можетъ-быть тѣ, кому, по обычаю, слѣдовало бы провести ночь у огня, ожидая благовѣста на всепошную, *не одно дѣйніе проспѣли*; быть-можетъ у огня они не разъ видѣли, въ эту ночь, искрившіеся глаза какого-либо *паліводи*; можетъ-быть и то, что не од-



ному соколу ясному приснилась въ эту ночь *сивая голубка*, чорні очі, якъ терепъ, чорні брови, якъ шнурокъ, личко біле, хоць пиші,

»Зубки, губки перломъ чисти,

Шия біла ще й въ намісті...«

Да чего не можетъ быть? все можетъ быть; только *сонъ марá*, а *Богъ віра*, и въ дѣйствительности отъ этого не лучше.

Предразсудки и суевѣрія неразлучны съ Подолянами и въ церкви. (О вѣдьмахъ будетъ рассказано мною въ *Основѣ*).—Но на чемъ основано слѣдующее повѣрье: «якъ піпъ—отó въ притворі—скаже першій разъ: Христóсъ воскресъ, то не відказувати ёму, якъ слідъ: во истину воскресъ, а що хочъ, щобъ найлучче велось... Якъ скажешь, напр., щобъ мині худоба найлучче велась, абó: щобъ у мене грóші не переводились; то такъ воно й буде цілий рікъ.» Ми́й ничего такъ не хотѣлось, какъ учиться лучше всѣхъ, и я страхъ хотѣлъ сказать: *щобъ я вчівся лучче всіхъ*; но чувство радости преодолевало меня, и я, вмѣсто того, всегда отзывался: воистину воскресъ, и волосы ежились, *ажъ морóзъ піде поза плечі*. Такъ, должно быть, поступаютъ всѣ, кто, какъ и я нѣкогда, вѣритъ въ справедливость этого суевѣрія. Счастливое время — дѣтство; тогда всему вѣришь, всему радуешься. Отчего бы и до смерти не быть такимъ довѣрчивымъ, такимъ беззаботнымъ? Отчего бы свѣту и въ самомъ дѣлѣ не быть такимъ, какимъ дѣти представляютъ его? Какъ бы хорошо было жить въ такомъ свѣтѣ! Кажется, на дѣтей и солнце не такъ свѣтитъ, для нихъ и соловьи не такъ поютъ, и все для нихъ лучше, пріятнѣе, восхитительнѣе... Или они глухы, или мы разучились быть счастливыми?... Отчего бы, въ-самомъ-дѣлѣ, и въ тридцать, и въ сорокъ лѣтъ, и во сто, не радоваться такъ хоть бы и Великодню, какъ радуешься ему еще въ десять лѣтъ, а счастливыцы и немного позже? *Святій знає...* А между тѣмъ Великдень все такое же *свято* и ничуть не меньшее... Но посмотримъ, какъ его проводятъ Подоляне—разумѣется, тѣ, которые и женятся, и умираютъ въ состояніи дѣтства. Какъ они счастливы! Но кто пожелаетъ такого счастья своимъ дѣтямъ?

На *першій день Великодня* не топятъ, не варятъ и въ гости не ходятъ; все это почитается неприличнымъ для такого праздника. Но на Різдво, напр., этого нѣтъ. На другой день мужчины (чоловіки) ходятъ поздравлять пона, пана и другъ друга. При этомъ



*христјотця*, обмѣниваясь *писанкѣми* или *крашанкѣми*. На третій день — женщины ходятъ поздравлять попадью, паню и одиѣ другихъ. Ходятъ онѣ съ *калачѣми*, также *христјотця* и *мѣняютьця* *писанкѣми* или *крашанкѣми* (\*). Родъ *христованія* между молодежью — обычай *віддавати колодки*. Онъ состоитъ въ томъ-же: *христјотця*, т. е. цѣлуются трижды, но не мѣняють писанокъ, а дѣвушка даетъ ихъ парубку, — на томъ и конецъ. Парубокъ, получившій писанки, остается у этой дѣвушки въ долгу и обязанъ *наиняти танецъ*. Прежде, нежели расскажемъ обширнѣе объ этомъ обычѣ — *віддавати колодки*, объяснимся, что значитъ *наиняти танецъ*. На Подолѣ нѣтъ деревни, въ которой не было бы нѣсколькихъ душъ музыкантовъ. Обыкновенные инструменты: *скріпка*, — иногда двѣ и три, *басъ*, *бубонъ* и *цимбѣли*. Встрѣчаются флейты, кларнеты, чеканы. Это не то, что панская музыка: панская сама-по-себѣ, а эта сама-по-себѣ, и слыветъ подъ именемъ свободного оркестра — *вольна капелія*. Эта вольна капелія иногда играетъ превосходно (напр. бр. Вершинскій въ м. Крутыхъ Балтскаго уѣзда. Тульчинская вольна капелія, извѣстная подъ именемъ Тоганъ — Тогани, состоитъ изъ цыганъ и евреевъ), и съ достоинствомъ замѣняетъ Чеховъ и другихъ музыкантовъ. Такіе замѣчательные музыканты, очевидно, ждутъ панскихъ призывовъ, а всѣ остальные — *турлидачі* по воскресеньямъ и праздникамъ собираются въ сельскій шинокъ, если ночь играть позволяетъ; не то — выходить въ тѣ корчмы, которыя стоятъ за селомъ и извѣстны подъ именемъ «вольныхъ» (на вольну йдутъ). Разумѣется, на вольной одни подорожніе да нѣсколько пастуховъ заходятъ въ корчму; охотниковъ погулять между ними едва ли отыщется. Поэтому вольна не веселитъ, и музыканты стараются задобрить пона и играютъ въ деревнѣ. Обычай тамъ такой, что попь посылаетъ причетниковъ, тѣ отнимаютъ инструменты и приносятъ къ настоятелю. Музыканты должны выкупить ихъ; сумма назначается священникомъ и идетъ въ пользу церкви. Это еще ничего; но иногда причтъ получаетъ приказаніе побить инструменты, и исполняетъ это съ ожесточеніемъ, со всеусердіемъ. Тогда что? Очевидно, что бѣднымъ музыкантамъ легче ударить челомъ пастырю, нежели, разсердивъ его, допустить кого ударить инструментомъ *объ-землю*, или *объ-лѣву* и т. п. Получив-

(\*) Разумѣется, гдѣ панъ и паня, попь и попадьѣ позволяютъ это себѣ. Большею частію обходится безъ *христованія*, только поздравляютъ.



ши разрѣшеніе, вольна капелія отпрапляется въ шинокъ и тамъ садится за столъ и играетъ по найму отъ штуки, какъ шарманщики. Каждая штука извѣстна подъ именемъ *танця*, и платится двѣ, три до пяти копѣекъ мѣдью. Такую-то сумму парубокъ долженъ выбросить изъ кармана въ пользу дивчины, отдавшей колодку. Но не въ количествѣ дѣло, а въ чести: та дѣвушка значите въ селѣ, для которой больше *танцівъ* *наймають*; равнымъ-образомъ, тотъ парубокъ важиѣ, которому отдають больше колодокъ. Охотники къ танцамъ, дѣвцы еще и честолюбивы: оттого панитый танецъ морально дорогъ, хоть дешево платю. Откупаться надо, какъ можно скорѣй; потому вольна капелія зарабатываетъ преимущественно весною. Это разумѣется о вольныхъ танцахъ, въ шинкѣ. Та дѣвчина, для которой танецъ нанять, первенствуетъ въ немъ, но можетъ позволять и запрещать танцовать другимъ только съ согласія нанявшаго. На Подоли танцуютъ непременно парами и *пóмійш*—мужчины и женщины. Танцовать *бoвкунóмъ*, какъ я видѣлъ въ г. Миргородѣ, на Подоли не водится. Кстати, тамъ въ танцахъ первенствуютъ дѣвчата, и парубки занекивають—*залицаютьця*, а здѣсь парубки все, а дѣвчата ничего, такъ—что можетъ пройти *гуляння*, а танцуютъ только парубки, дѣвчатамъ не дадутъ. Это по—подольски невѣжество, а здѣсь удалство, молодечество. На Подоли вообще дѣвчата пользуются уваженіемъ парубковъ, хоть и должны остерегаться обидѣть кого изъ нихъ, и не имѣють гуртоваго презвища, даже по одиночкѣ дразнятъ тамъ не каждую, и большею частію по отцу, какъ отца продразняютъ.

Въ Миргородѣ дѣвчата ровно ничего не значать, а парубки всеильны, грубы въ обращеніи съ ними, даже въ извѣстной степени нечестны, и всѣхъ вообще дѣвчатъ дразнятъ овцами—*шлѣнські вівці-бrrrr*. Вообще говоря, Подоляне привѣтливѣе, развязнѣе, здоровѣе и больше развиты. Это я объясняю тѣмъ, что тамъ нѣтъ пановъ—*дрібнóти*, которые бы слѣдили каждый шагъ крестьянина (\*). Не было тамъ и тайной экспедиціи. Далѣе тамъ народъ ничуть не сошелся съ солдатами и дѣтямъ своимъ не позволяетъ. Оттого тамъ разврата, сравнительно съ лѣвой стороною, можно—сказать, нѣтъ, и пѣсни прекрасны, цѣльны. Не такъ, какъ, напр., въ г. Миргородѣ, гдѣ поютъ

(\*) На Подоли даже не употребляютъ слова крестьянинъ, какъ въ Гетманщинѣ—тамъ зовутъ себя *піддáими*, а *кріпосними*—дворовыхъ.



просто чортъ знаетъ какія гадости, отвратительно слушать. Уже не говоря о языкѣ, который до крайности изломанъ на *москѡвське*, самое содержаніе безирравственно; иная пѣсня просто лишена смысла. Особенно это надо сказать о парубочихъ пѣсняхъ и тѣмъ болѣе гуртовыхъ. Я не знаю, чѣмъ объяснить то, что парубки не стыдятся во все горло пѣть неприличныя пѣсни, даже въ присутствіи женщинъ. Это, должно быть, отзывается дружба съ солдатами... Итъ, на Подоли не недоляшки, а чистые украинцы, безъ примѣси. Но возвратимся къ колодкамъ.

Обычай *віддавати колодки* имѣетъ связь съ *великопѣстнимъ пуцинемъ* или кажется, вѣриѣ, съ *пуцинемъ* передъ *масницею* — точно сказать не могу. Дѣло въ томъ, что на одномъ изъ этихъ заговилъ парубки нанимаютъ танцы для своихъ дѣвчатъ, и онѣ обязываются *віддати колодку* именно тому, кто танецъ нанималъ. Какъ я сказалъ, можно отдавать и нѣсколько колодокъ, слѣд. нѣсколько парубковъ могутъ нанимать танецъ для одной дѣвушки; но не все вразъ, а каждый порознь. Но чтó же такое самая колодка?

Въ понедѣльникъ, на сырной недѣли, Подольяне празднуютъ *Колодія*. Этотъ *Колодій* (\*) — *бабське свято*. Я видѣлъ, что для празднованія его собираются у попадьи; ни священникъ, ни другой мужчина, на этомъ празднованіи не присутствуетъ. Не знаю, куда отнести обычай *зібснати мітки попаді на колодія*, — къ позднѣйшимъ ли установленіямъ, или это остатокъ старой старины? Но носятъ *мітки* только въ томъ приходѣ, въ которомъ попадьа пользуется любовью *парафіянъ*. Колодій — не *ильнованія*: *ильнуючи* попадьа въ старину сама ходила по хатахъ съ *пляшичкою*; теперь, когда уже позоромъ считаютъ сближеніе съ народомъ, — молодыя попадьи, посылаютъ довѣренную женщину и уже *безъ пляшечки* — а просто дай; на Колодія же молодіи сами сходятся къ попадьѣ, которая дѣлаетъ для нихъ *ўчту*; на *ильнованія* ропшуть, жалуются, а Колодій празднуютъ съ радостью и недовольны молодыми попадьями, что онѣ и *Колодія не справляють*. Давно я былъ очевидцемъ этого празднованія и не помню причитаній — будто снится мнѣ, что поминаютъ коноплю. Какъ у себя дома празднуетъ народъ Колодія, не знаю; знаю только, что неженившемуся парубку, который попадется въ руки, молодіица, или и старуха, привязываетъ къ рукѣ или къ ногѣ

(\*) Ножъ *колодій* не-Подольски *колодѣчъ*.



кусочекъ дерева,—преимущественно *качалку*, какъ бы въ наказаніе за то, что не женился. Это и называется *вязати колодку*. Кому привяжутъ колодку, тотъ долженъ *відкупитись* — заплатить привязавшимъ, и того называютъ *нелюднимъ*, *незвичайнимъ*, кто не *відкупитця*. Привязать колодку могутъ только однажды въ годъ.

Легко понять, что оставшіеся отъ прошлаго года парубки, становятся ватажками вновь подростшихъ, какъ опытнѣйшіе. Не трудно понять и то, что они *заходя* только съ отборнѣйшими изъ дѣвчатъ и преимущественно съ оставшимися отъ прошлаго года. Разумѣется, мы не должны причислять сюда *вѣбѣрки*: бракованныя дѣвчата ждутъ вдовцевъ. Подъ оставшимися отъ прошлаго года дѣвчатами, должно разумѣть тѣхъ, которыя не вышли замужъ по извѣстнымъ видамъ своимъ или родительскимъ, а также еще очень молодыхъ. Этимъ-то парубкамъ и эти-то дѣвчата *віддають колодки*. Молодые дѣвушки колодокъ не *віддають*, а молодые парубки не получаютъ ихъ — и очень просто — потому, что на *пѣщину* они были незамѣчены, когда полагаютъ на колодки.

Судя потому, что вяжутъ колодки неженившимся, что имъ же отдаютъ ихъ, притомъ за прошлыя услуги, и тѣ дѣвчата, которыя прошлый годъ *дівували*, можно заключать, что Колодій есть остатокъ праздника любви. До весны парубки и дѣвчата какъ бы разъединяются; но связываетъ ихъ *колодка*. Отдачей колодки начинаютъ праздникъ весны и новую связь съ парубками. Если обратимъ вниманіе на содержаніе нѣкоторыхъ ганковъ, то окажется, что съ весны начинали мечтать о замужествѣ, слѣд. и о женитьбѣ. Поэтому можно предположить, что Колодій былъ заключительнымъ праздникомъ любви, а весна начальнымъ.

Обычай *віддавати колодки* не есть что-либо выдѣляющееся изъ общаго хода празднованія; но не выдѣляясь самъ, онъ не прерываетъ и другимъ обычаямъ идти своимъ чередомъ, и составляетъ только одну изъ частей Великодней обрядности. Притомъ онъ, какъ видимъ, принадлежитъ обоимъ поламъ, соединяетъ ихъ обязательствами. Между тѣмъ, все остальное строго дѣлится на двое — на *парубоче* и на *дівоче*.

Для празднованія Великодня, сходятся въ церковную ограду — на *цвинтарь*. Только первый день, впрочемъ, празднуютъ на *цвинтарі* — всѣ безъ исключенія; на второй уже собираются въ шинокъ, и только не многіе — на *цвинтарь*; на третій день — кто въ шинокъ идетъ,



а кто и дома сидитъ. Разумѣется, здѣсь рѣчь идетъ про молодежь. Въ давнее время, говорятъ, праздновали долѣе вообще и долѣе въ церковной оградѣ; но теперь панщина и т. п. ослабила этотъ обычай и сжала празднованіе въ три дня свѣтлой недѣли — *Великбодного тѣжня*.

Ан. Свидницкій.

(Слѣдуетъ продолженіе)